

4

บทบาทของกลุ่มหรือองค์กร สาธารณรัฐประชาชนในสังคมไทย

กาญจนा ตั้งชลทิพย์

จัดทำโดย
โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

โดยการสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกอ.)

บทบาทของกลุ่มหรือองค์กรสาธารณะประโยชน์ในสังคมไทย*

อ.กาญจนा ตั้งชลทิพย์
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

1. ความนำ

หากพิจารณาดูถึงประวัติศาสตร์ของสังคมไทย จะพบว่า มีการรวมกลุ่มของคนเพื่อร่วมมือทำกิจกรรมทางสังคม โดยเฉพาะการช่วยเหลือคนในสังคม กิจกรรมที่ดำเนินการนั้นอาจเป็นการช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสกว่า หรืออาจช่วยเหลือบุคคลที่อยู่ในกลุ่มเดียวกับกลุ่มตนเอง จุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มเพื่อทำงานสาธารณะประโยชน์กลุ่มแรกนี้จะเห็นจาก การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือคนของกลุ่มทางศาสนาต่าง ๆ เช่น งานนักบวชของศาสนาคริสต์ทั้งนิกายโปรเตสแตนท์ และนิกายคาಥอลิก ส่วนในการช่วยเหลือในลักษณะหลังจะเห็นได้ชัดจากการรวมกลุ่มของคนจีนในสังคมไทย ซึ่งกลุ่มองค์กรเหล่านี้ก็ได้พัฒนากิจกรรมของตนเองจากกลุ่มคนที่จำกัดไปสู่สังคมในวงกว้างโดยเน้นการช่วยเหลือในลักษณะการสงเคราะห์เหมือนกัน องค์กรสององค์กรนี้ถือได้ว่าเป็นองค์กรบุกเบิกในการทำงานด้านสาธารณะประโยชน์ในสังคมไทย ต่อมาได้มีการรวมตัวของกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นการพัฒนาจากกลุ่มเหล่านี้ เป็นการรวมตัวกันใหม่ของกลุ่มคนใหม่ เพื่อทำงานในลักษณะเดียวกัน ขยายกิจกรรมให้เป็นการช่วยเหลือที่มีวัตถุประสงค์และกลุ่มคนเป้าหมายต่างกันออกไป เช่นการพัฒนาจากวัตถุประสงค์เพื่อการช่วยเหลือในลักษณะสงเคราะห์ เป็นการพัฒนาเพื่อให้คนที่ได้รับการช่วยเหลือสามารถช่วยตันเอง หรือพึ่งตนเองได้

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่มีกระบวนการรวมกลุ่มขององค์กรต่าง ๆ ในสังคมเพื่อช่วยเหลือคนในสังคมก็จะพบว่า มีการรวมตัวกันของคนในสังคมเพื่อเคลื่อนไหว เรียกร้อง อันเป็นผลมาจากการที่ถูกเอกสารเดาเปลี่ยน จากทั้งคนในสังคมเดียวกัน หรือแม้กระทั่งจากภาครัฐ หรือรวมกลุ่มกันเพื่อรณรงค์ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่มหรือของสังคมในวงที่กว้างขึ้น

ในรายงานนี้จะศึกษาถึง พัฒนาการขององค์กรทางสาธารณะประโยชน์กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทย โดยจะเริ่มจาก องค์กรที่มีกิจกรรมในการสงเคราะห์ หรือให้ความช่วยเหลือในรูปการช่วยเหลือสงเคราะห์ จากนั้นจะพิจารณาถึงองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานหรือดำเนินกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ที่เน้นการพัฒนามากขึ้น ซึ่งองค์กรเหล่านี้ล้วนหนึ่งมีพัฒนาการมาจากองค์กรที่ทำงานในลักษณะสงเคราะห์มาก่อน ประกอบกับการเกิดแนวความคิดในการพัฒนาแนวทางที่กว้างขึ้น จึงมี

* บทความนี้ เป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบที่ 1 ของโครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการขององค์กรช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาสังคม อันเป็นผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย เช่นการเกิดการเคลื่อนไหวด้านล่าง แวดล้อม ทำให้มีการรวมกลุ่มเพื่อทำงาน หรือมีกิจกรรมด้านล่างแวดล้อมเกิดขึ้นตามมาหรือกลุ่มทำงานด้านสาธารณสุข ที่ต่อมาได้ขยายกิจกรรมในการป้องกันและควบคุมโรคเอดส์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในสังคมไทยยังมีกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นเพื่อเคลื่อนไหวและเรียกร้องสิทธิ หรือคัดค้านต่อต้านโครงการ หรือการดำเนินงานของภาครัฐ หรือเอกชนที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของพากษา โดยเฉพาะกลุ่มคนในระดับรากหญ้า (grass-root) หรือผู้ด้อยโอกาส ที่มีลักษณะเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม กลุ่มนี้ลักษณะนี้จะมีการศึกษาถึง ในรายงานอีกฉบับหนึ่งที่ศึกษากลุ่มลักษณะนี้โดยตรง

2. จุดเริ่มต้นขององค์กรสาธารณะไทยในประเทศไทย

การรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันดำเนินการกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือคนในสังคมไทย กลุ่มแรกๆ ที่เริ่มเข้ามายึดบทบาทในกิจกรรมสาธารณะไทย คือ กลุ่มขององค์กรคริสตศาสนา กลุ่มคนเจน และกลุ่มที่เกิดจากบุคคลชั้นสูงในสังคมไทย โดยในระยะแรกนี้ ลักษณะกิจกรรมที่ร่วมกันดำเนินการมักเป็นไปในลักษณะการส่งเคราะห์เป็นหลัก โดยมักเป็นการรวมกลุ่มเพื่อส่งเคราะห์ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคม หรือช่วยเหลือคนในกลุ่มของตน ต่อมาได้มีการรวมกลุ่มต่างๆ เพิ่มมากขึ้น โดยอาจอภิมาในรูปของสมาคม มูลนิธิ ที่เป็นหน่วยงานที่มีการจดทะเบียน อย่างถูกต้องตามกฎหมาย หรือโครงการกิจกรรมที่ทำงานช่วยสังคมแต่ไม่ได้จดทะเบียน โดยกลุ่มหลังนี้มักเป็นกลุ่มที่เริ่มพัฒนาแนวคิด และการดำเนินการช่วยเหลือสังคมในลักษณะพัฒนามากขึ้น

2.1 องค์กรทางคริสตศาสนา

องค์กรสาธารณะไทย ที่เป็นองค์กรทางคริสตศาสนา ถือได้ว่าเป็นองค์กรแรกๆ ที่รวมตัวกันขึ้น เพื่อทำงานด้านสาธารณะไทย โดยผู้ที่ดำเนินการในระยะต้น มักเป็นนักบวชต่างชาติ แต่ต่อมาได้มีคนไทยเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น ทั้งนี้เป็นผลจากการพัฒนาแนวความคิดของการช่วยเหลือ การขยายกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนกิจกรรมการดำเนินการช่วยเหลือที่ต่างกัน ในส่วนนี้จึงเป็นการเสนอให้เห็นภาพกว้างๆ ของบทบาทขององค์กรทางคริสตศาสนาที่ทำงานด้านสาธารณะไทยในสังคมไทย

การเข้ามายึดบทบาทในสังคมไทยในระยะแรกเป็นการเข้ามายึดบทบาทในสังคมไทย เพื่อวัตถุประสงค์ของการเผยแพร่องค์กร ทั้งนี้เนื่องจากพระมหากษัตริย์ของไทยในอดีตมักไม่เกิดกับการเผยแพร่องค์กรของชาติ หรือนักบวชของคริสตศาสนา โดยเฉพาะนิกายคาಥอลิก จึงเข้ามายึดบทบาทในสังคมไทยในหลาย ๆ ด้าน โดยไม่เพียงมุ่งเน้นการเผยแพร่องค์กรเท่านั้น แต่จะมีขอบเขตไปถึงการช่วยเหลือคนในด้านต่างๆ ที่ทำได้ ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลความเชื่อ และคำสอนของศาสนา

สอนของศาสตราที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ทำให้กิจกรรมของบาทหลวงคatholic เป็นบทบาทที่พยายามช่วยเหลือคนในสังคม โดยช่วงแรกของการทำงานอาจช่วยเหลือคนที่เข้ารีตันบดีศาสนาริสต์ก่อน แต่ต่อมาได้มีการขยายบทบาทความช่วยเหลือในวงกว้างขึ้น โดยเฉพาะงานด้านการศึกษา เยาวชน สาธารณสุข และงานพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการก่อตั้งโรงเรียน เพื่อให้การศึกษา ซึ่งพบว่าโรงเรียนคาಥอลิกจะได้รับความเชื่อถือและเป็นที่นิยมในหมู่คนไทยมาก (โดยเฉพาะ ในหมู่คนชั้นกลาง และชั้นสูง) และมีบางหน่วยงานที่ได้พัฒนาจากกิจกรรมที่เน้นการสงเคราะห์ เป็นการดำเนินงานในลักษณะปลูกจิตสำนึก และการเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังบทบาทของสภากาಥอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา ที่มีคุณย์ตามสังฆมณฑลต่าง ๆ ที่รับผิดชอบงานด้านพัฒนาโดยตรง (เสรี พงศ์พิศ, 2525)

สำหรับบทบาทของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนท์นั้น มักจะมีบทบาททางด้านความรู้ วิทยาการที่นำมาเผยแพร่ในสังคมไทย เช่น การริเริ่มหนังสือพิมพ์ "Bangkok Recorder" ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้จะมีบทบาททางด้านการศึกษา เช่นเดียวกับบาทหลวงคatholic และบทบาททางสาธารณสุข ในการสร้างโรงพยาบาลช่วยเหลือผู้ป่วย โดยกลุ่มคนที่มีชั้นนำริโปรเตสแตนท์เข้ามามีอิทธิพลคือกลุ่มคนเจนในเมือง และชาวเข้าเมืองที่เริ่มงทางภาคเหนือของไทย (Amara Pongsapich, 1994b) ส่วนบทบาทด้านการพัฒนาของนิกายโปรเตสแตนท์จะไม่ค่อยเด่นชัดเท่ากับงานของบาทหลวงคatholic จะมีองค์กรที่ทำงานสาธารณะไทยที่เป็นที่รู้จักและมีกิจกรรมดำเนินงานที่ค่อนข้างชัดเจน คือ มนต์ธิศุภนิมิตรแห่งประเทศไทย ที่เป็นองค์กรที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ และมีกิจกรรมครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด โดยกิจกรรมในระยะแรกเป็นการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพ ต่อมาได้เน้นไปที่กลุ่มเด็ก และขยายงานไปสู่การพัฒนาชุมชนและครอบครัว รวมถึงการทำงานเกี่ยวกับโรคเอดส์ด้วย (นาถฤทธิ์ เต่นดวง และวรรณา จารุสมบูรณ์, 2535)

2.2 องค์กรชาวจีนในสังคมไทย

การที่คนจีนรวมกลุ่มกันขึ้น และกลุ่มชาวจีนเหล่านี้ ได้พัฒนาเป็นองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือผู้ที่ประสบภัย และผู้ที่ด้อยโอกาสและภายเป็นองค์กรสาธารณะไทยที่มีวัตถุประสงค์ในลักษณะส่งเสราะห์ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามแม้ว่าลักษณะการดำเนินการกิจกรรมด้านการกุศลขององค์กรสาธารณะไทยของชาวจีน ยังไม่พัฒนาการเป็นกลุ่มประชาสังคมที่สมบูรณ์ได้กลุ่มหนึ่ง เช่นเดียวกับกลุ่มองค์กรสาธารณะไทยที่เน้นด้านการสงเคราะห์อื่น ๆ เนื่องจากยังไม่มีกระบวนการให้การศึกษาที่สอนให้ผู้ที่ทำบุญอุทิศเงิน สิ่งของในวงกว้างกว่าเรื่องส่วนตัว (ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล, 2540) แต่ก็ถือว่า กิจกรรมการรวมตัวลักษณะนี้ เป็นการรวมกลุ่มกันโดยมีวัตถุประสงค์ และดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และสามารถพัฒนาไปสู่ประชาสังคมกลุ่มหนึ่งได้ และกลุ่มองค์กรลักษณะนี้เป็นกลุ่มการรวมตัวกันซึ่งนำสนใจในพัฒนาการ จึงจะขอนำมาพิจารณาในลักษณะองค์กรประชาสังคมที่ทำงานด้านสาธารณะไทย

นอกจากนี้กลุ่มชาวจีน ได้เติบโตจนกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอย่างมากต่อวงการเศรษฐกิจไทย ในเวลาต่อมา โดยจะเป็นกลุ่มนักธุรกิจ และดำเนินกิจการธุรกิจที่สำคัญในสังคมไทย และได้พัฒนาเป็นองค์กรที่มีอิทธิพลต่อสถาบันการเงินและการเมืองของไทย ซึ่งพบว่าในระยะหลังบทบาทขององค์กรทางธุรกิจได้ขยายขอบเขตความสนใจมาสู่การช่วยเหลือ และพัฒนาสังคมด้วย ในส่วนนี้ของรายงานจะศึกษาพัฒนาการของกลุ่มชาวจีน และองค์กรชาวจีนในสังคมไทย

ความเป็นมาของกลุ่มชาวจีน และพัฒนาการเป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์เพื่oSangcom

คนจีนได้อพยพเข้ามายังเมืองไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่บทบาทของคนจีนในระยะต้นๆ นั้นจะไม่เด่นชัด เนื่องจากยังมีจำนวนไม่มากนัก คนจีนเข้ามายังเมืองไทยมากขึ้น หลังจากประเทศไทยเปิดระบบเศรษฐกิจต่อการค้าระหว่างประเทศ ตอนกลางทศวรรษที่ 19 (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2539) แต่บทบาทคนจีนก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากภาครัฐเท่าไรนัก จนกระทั่งเกิดความเคลื่อนไหวทางด้านลักษณะนิยมในสังคมไทย โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจชาวจีน จนมีการสมญานามชาวจีนว่าเป็น “ชีวบูรพา” เนื่องจากคนจีนนักจะประกอบอาชีพการค้าและเริ่มมีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ยังไม่มีการควบคุมหรือต่อต้านชาวจีนอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตามได้ส่งผลให้คนจีนรวมตัวกันในลักษณะ “สมาคมลับ” ซึ่งในสายตาของรัฐบาลจะมองว่าเป็นกลุ่มคนซึ่งทำการผิดกฎหมาย แต่ในสายตาของคนจีน ตัวยกันจะมองว่าเป็นองค์กรที่ช่วยเหลือคนจีนด้วยกัน โดยช่วยเหลือในวิธีการต่างๆ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีนโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมที่ต่อต้านคนจีนเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับในขณะนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย มีการกดดันล้างปราบปรามองค์กร สมาคมและผู้นำชาวจีน เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2539) และอมรา พงศพิชญ์ (1994 ๖) สรุปตรงกันว่า (บนพื้นฐานของการศึกษา William Skinner ที่อ้างในบทความทั้งสอง) ในสถานการณ์เช่นนี้ พ่อค้านักธุรกิจเชื้อสายจีนไม่พยายามจะใช้วิธีทางการเมืองเพื่อตอบโต้ แต่ออกมายังในลักษณะยอมรับสภาพการณ์ และปรับตัว โดยพยายามรวมตัวกันตั้งสมาคม และใช้องค์กรสมาคมเหล่านี้ เป็นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในกลุ่มธุรกิจเดียวกัน และกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อปรับตัวรับต่อข้อกำหนดกฎหมาย และการคุกคามของรัฐบาล

ในขณะเดียวกันชาวจีนได้เริ่มก่อตั้งองค์กรที่เป็นทางการขึ้น ในลักษณะองค์กรสังเคราะห์ช่วยเหลือ ด้วยเหตุผลที่ว่ารัฐบาลให้ความสนใจในเรื่องเหล่านี้น้อยมาก ชาวจีนจึงรวมตัวเพื่อดำเนินกิจกรรมช่วยเหลือโดยระยะแรกนั้นจะช่วยเหลือชาวจีนที่ยากจนก่อน การเกิดขึ้นของมูลนิธิ ป้อเต็กตึ๊ง ในปี พ.ศ.2463 ถือเป็นองค์กรแรกที่เป็นองค์กรสาธารณะประโยชน์ที่ได้ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ มูลนิธินี้ได้ขยายกิจกรรมที่เริ่มต้นจากการช่วยเหลือแก่คนจีนและสังคมจีนที่ต้องมาได้ขยายการช่วยเหลือแก่บุคคลทั่วไป และพัฒนากิจกรรมต่างๆ เพิ่มขึ้น เช่น การช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ โดยได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิ เมื่อ พ.ศ.2480 ซึ่งการเกิดขึ้น

ของมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง ได้ก่อให้เกิดมูลนิธิหรือสมาคมที่มีกิจกรรมในลักษณะเดียวกันอย่างมาก
many ในสังคมไทย มูลนิธิที่มีความเด่นเท่า ๆ กันจะได้แก่ มูลนิธิร่วมกตัญญู

มีงานศึกษาเกี่ยวกับมูลนิธิของชาวจีนในประเทศไทยของ พศ.ดร.จิวรรณ วัสดีบุตร พศ.
ดร.กลินแก้ว จันกานนท์ และพศ.สุวดี ปาภาณุ ที่ได้ร่วมกันสำรวจมูลนิธิชาวจีน โดยได้ศึกษา
มูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง และมูลนิธิร่วมกตัญญูเป็นกรณีศึกษาโดยจากศึกษาเอกสาร และสัมภาษณ์เจ้า
หน้าที่ระดับบริหารของมูลนิธิทั้งสอง และได้สรุปข้อค้นพบ ถึงแรงผลักดันให้เกิดมูลนิธิของทั้ง
สอง ไว้ในจุลสารประชาคมวิจัย ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยฉบับที่ 8, กรกฎาคม
2539 หน้า 11-19 ไว้ดังนี้

- 1) เรื่องของแรงศรัทธาในศาสนาและการกุศล จึงดำเนินงานสาธารณกุศล โดยเจริญ
 - รอยตามคำสั่งสอนและวัตรปฏิบัติของพระภิกษุจีนนาม “ได้่อง” ของมูลนิธิป่อเต็กตึ๊ง
 - หรือพ่อปู่และศาลเจ้าซ่าไ泰ต่าง ของมูลนิธิร่วมกตัญญู
- 2) เริ่มจากการจัดตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือชาวจีนอพยพด้วยกัน โดยรวมกลุ่มกันช่วยเหลือ
 - สุเคราะห์กันและกัน และต่อมาก็ได้ขยายให้มีการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ใน
 - ลักษณะของคนราย หรือคนที่มีฐานะแล้วช่วยคนจน
- 3) การที่การจัดบริการของรัฐ โดยเฉพาะด้านสวัสดิการสังคม ไม่เพียงพอ กับความต้อง
 - การที่เกิดขึ้น อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของไทย
- 4) การระดมทุน เป็นการไม่เน้นการเรียไร แต่เป็นการรับบริจาคเท่านั้น ซึ่งขึ้นอยู่กับ
 - ความศรัทธาของคน
- 5) ลักษณะการประชาสัมพันธ์ส่วนใหญ่เป็นลักษณะการ “บอกต่อ” หรือวิธีการ “ปากต่อ
 - ปาก” ที่บอกเล่าถึงการทำงานของอาสาสมัคร ซึ่งไม่ได้รับค่าจ้างหรือค่าตอบแทน

การก่อตัวและพัฒนาการของสมาคมธุรกิจ^{*}

ดังที่ได้กล่าวในช่วงแรกถึงการรวมตัวของกลุ่มพ่อค้าคนจีนเป็นสมาคมเพื่อช่วยเหลือกัน

- และเกิดเป็นสมาคมของการค้าจีน ที่มีสมาชิกที่เป็นบริษัทดำเนินธุรกิจต่าง ๆ และสมาคมการค้า
 - แต่เป้าหมายการรวมตัวในระยะแรกเป็นการตั้งขึ้นเพื่อประสานและปกป้องคนจีน มากกว่าจะเป็น
 - ตัวแทนของพลประโยชน์ทางธุรกิจ อันเป็นผลมาจากการบีบคั้นของรัฐบาลไทย แต่ต่อมามีการ
 - บีบคั้นคลี่รายลง ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเน้นนโยบายเศรษฐกิจแนวใหม่ ที่ส่งเสริม

* ข้อมูลส่วนใหญ่ตอนนี้ได้จาก เอกสาร เหล่าธรรมทัศน์ มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของ
สมาคมธุรกิจ. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการ
พัฒนา. 2539

การขยายกิจการทางธุรกิจ โดยรัฐไม่เข้าแทรกแซง แต่จะช่วยสนับสนุน เช่น การยกเว้นภาษี หรือการลดภาษีนำเข้าต่ำถูกต้น เป็นต้น และต่อมาในสมัยจอมพลถนอม กิตติจาร ก็ได้มีนโยบาย เกี่ยวกับสมาคมธุรกิจอย่างเป็นระบบครั้งแรก โดยออกพระราชบัญญัติหอการค้า และพระราชนัก บัญญัติสมาคมการค้า ในปีพ.ศ.2509 ซึ่งการออกพระราชบัญญัติทั้งสองไม่ได้มีผลกระทบต่อ สมาคมที่คุณเจนเมินทบทามมากนัก แต่ถูกผลักดันออกมายื่น呈จัดโครงสร้างของสมาคม ต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้มีสถานะที่เป็นทางการขึ้น

ในช่วงรัฐบาลหลัง 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 สมาคมธุรกิจการค้ายังไม่ ค่อยมีบทบาทมากนัก แต่ดูเหมือนจะลดบทบาทลงด้วยสาเหตุ เนื่องจากเป็นช่วงที่การเมืองไทยเป็น ประชาธิปไตย แม้จะเป็นช่วงสั้น ๆ ก็ตามแต่มีผลทำให้เกิดบรรยายกาศทางการเมืองที่ค่อนข้างเสรี และเกิดการขยายตัวของกลุ่มเรียกร้องต่าง ๆ กลุ่มธุรกิจการค้าจีนจึงจะลองบทบาทลงไป แต่นัก ธุรกิจจำนวนหนึ่งเริ่มเข้าสู่การเมือง โดยลงรับสมัครเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร และเข้ามามีส่วน ร่วมในการบริหารประเทศในตำแหน่งรัฐมนตรีมากขึ้น โดยเฉพาะสมัยที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี แต่หลังจากนั้นภายใต้รัฐบาลที่ได้รับการสนับสนุนจากทหารของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร และรัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชุมนันท์ แม้จะไม่มีนโยบายสนับสนุนความเข้มแข็ง แข็งของกลุ่มธุรกิจเท่าใดนัก แต่ผู้นำของกลุ่มธุรกิจต่าง ๆ กลับพยายามกระชับความร่วมมือกัน โดยเฉพาะสมาคมระดับนำ 3 สมาคม คือสภาหอการค้า สมาคมอุตสาหกรรมไทย และสมาคม ธนาคารไทย ที่ตัดสินใจรวมตัวกันเป็นคณะกรรมการว่าด้วยการค้า อุตสาหกรรม และการธนาคาร และคณะกรรมการชุดนี้ได้เสนอรัฐบาลจัดตั้ง คณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อติดตามและแก้ไขปัญหาการ ขาดดุลการค้า และปัญหาเศรษฐกิจที่เร่งด่วน คณะกรรมการนี้ประกอบด้วย ข้าราชการระดับ บริหาร และผู้บริหารของสมาคมธุรกิจทั้งสาม อย่างไรก็ตามคณะกรรมการชุดนี้ ยังไม่สามารถ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างภาครัฐและเอกชนได้ เนื่องจากเอกชนมองว่า รัฐบาลไม่ค่อยจริงจัง และไม่มีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการผลักดันให้มีการดำเนินการตามข้อเสนอแนะ ในขณะที่ภาค รัฐก็มองว่าภาคธุรกิจใจร้อน จึงแบบไม่มีการนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ไปปฏิบัติ

การร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนเริ่มจริงจังอีกรอบในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมภาครัฐและภาคเอกชน (กรอ.) ในปีพ.ศ .2524 ที่มีผู้แทนจากหอการค้าไทย สมาคมอุตสาหกรรมไทย และสมาคมธนาคารไทย และ รัฐมนตรีที่รับผิดชอบด้านเศรษฐกิจเป็นกรรมการ และมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้สนับสนุนองค์กรธุรกิจในส่วนภูมิภาค โดยสนับสนุนการตั้งหอการค้าจังหวัด และ จัดการศึกษาอบรมแก่ผู้นำธุรกิจห้องถีน เกี่ยวกับเรื่องสมาคมธุรกิจ พร้อมผลักดันให้เกิดคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนในระดับจังหวัด ผลการส่งเสริมของภาครัฐก็คือ มีหอการค้าครบ ทุกจังหวัดในปี พ.ศ. 2529 ทำให้สมาคมธุรกิจในสังคมไทย มีพัฒนาการไปสู่ระดับท้องถิ่นมากขึ้น

นอกจากนี้ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ยังได้ประเมินบทบาทของสมาคมธุรกิจ ในฐานะกลุ่มผล ประโยชน์ว่า สามารถถ่ายทอดต่อการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจในระดับสาระสำคัญได้ สมาคมที่

เป็นระดับนำที่เป็นองค์กรประสาน และสมาคมการค้าสำคัญในกรุงเทพฯ ก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการร่างกฎหมายที่ควบคุมการทำงานของภาคเอกชน แต่ยังเห็นว่ากลุ่มธุรกิจยังไม่มีบทบาทมากนักในการพัฒนาแนวทางประชาธิปไตย ส่วนหนึ่งเนื่องมาจาก การมีกฎหมายห้ามไม่ให้สมาคมธุรกิจเกี่ยวข้องกับการเมือง ประกอบกับการมีการประสานประโยชน์ระหว่างภาครัฐและเอกชน รัฐพยายามตอบสนองต่อปัญหาของธุรกิจทำให้กลุ่มธุรกิจไม่กระตือรือร้นให้ได้มาซึ่งนโยบายที่ต้องการมากนัก

สำหรับสมาคมในระดับจังหวัดนั้น ของการค้าจังหวัดจะมีความสำคัญมากที่สุด โดยความสำเร็จในการจัดตั้งนั้นมีมาจากการผลักดันของภาครัฐ และหอการค้าไทยเท่านั้น แต่พบว่า ส่วนหนึ่งมาจากการที่ผู้นำธุรกิจในห้องถิ่นทุ่มเทเสียสละ และพยายามกันว่า ผู้ก่อตั้งส่วนใหญ่มาจาก สมาคมการค้าที่มีมาก่อน หรือจากกลุ่มนักธุรกิจ ที่รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการในรูปของ กิจกรรมสมาคม เพื่อระดมเงินกู้ที่จำเป็นสำหรับสมาชิกกลุ่ม กิจกรรมที่สำคัญของหอการค้าจังหวัด อาจแบ่งได้ 3 ประเภทคือ 1) การติดต่อกับรัฐบาล 2) การให้บริการแก่ชุมชนและสมาชิก และ 3) กิจกรรมระหว่างจังหวัด

การติดต่อกับรัฐบาล มักเป็นการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ และคณะกรรมการประสานงานภาครัฐและเอกชน จังหวัด เรื่องหรือประเด็นที่ติดต่อไปมักเป็นเรื่องการให้รัฐบาลปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ลดขั้นตอน ลดภาระ ปรับปรุงบรรยายกาศการลงทุนในจังหวัด เป็นต้น

การให้บริการต่ochumchonและสมาชิก กิจกรรมที่หอการค้าจังหวัดดำเนินการมักเป็น กิจกรรมการจัดงานแสดงสินค้า หรือเทศกาลต่างๆ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของจังหวัด มีบางหอการค้าจังหวัด เช่น หอการค้าขอนแก่น และนครราชสีมา ที่เริ่มทดลองให้บริการเกี่ยวกับการดำเนินงาน ด้านกฎหมายและกระบวนการที่ต้องติดต่อกับหน่วยราชการ เช่น การขอหรือต่อใบอนุญาตต่างๆ หรือเป็นตัวแทนของสมาชิกในการเรียกร้องค่าเสียหายต่างๆ

กิจกรรมระหว่างจังหวัด จะพบความร่วมมือระหว่างจังหวัด ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ผลักดันความต้องการร่วมกัน หรือแก้ไขปัญหาร่วมกัน เช่น หอการค้าจังหวัดແບບภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร่วมมือกับกลุ่มห้องคัดน้ำที่มีการเปิดเสรีทางการค้าชายแดนกับลาวและกัมพูชา หรือ หอการค้าจังหวัดภาคใต้ ได้เผยแพร่เกี่ยวกับปัญหาอาชญากรรม และความรุนแรงในจังหวัดของตน และเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาเหล่านี้ เป็นต้น

ช่องจากวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้วที่สำคัญคือ หอการค้าจังหวัดเหล่านี้พยายามจะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสมาชิกของตน และเพิ่มอำนาจการต่อรองกับหอการค้าไทย จึงได้มีการตั้งองค์กรอิสระที่เรียกว่า คณะกรรมการเพื่อการพัฒนาหอการค้าจังหวัดขึ้น เพื่อผลักดันให้เป็นอิสระจากการรัฐบาล และได้ขอเงินทุนสนับสนุน โดยเฉพาะทุนจาก Center for International Private Enterprise (CIPE) ของประเทศไทยและอเมริกา ซึ่งเป็นองค์กรที่แสวงหากำไร ทำงานกับเอกชน มี

เป้าหมาย “เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันประชาธิปไตยทั่วโลก โดยวิถีทางเอกชน ไม่พึ่งพิงรัฐบาล” คณะกรรมการชุดนี้ได้พยายามผลักดันการฝึกอบรมที่จำเป็นในการสร้างเครือข่ายของหอการค้าจังหวัด อย่างไรก็ตามทางหอการค้าไทยก็ได้พยายามประสานประโยชน์กับหอการค้าจังหวัดอย่างมาก ประกอบกับการเกิดความแตกแยกภายในหอการค้าระหว่างจังหวัดเอง บทบาทอิสระของหอการค้าระหว่างจังหวัดจึงลดลงไป อย่างไรก็ตามก็มีกลุ่มนบุคคลสำคัญของกลุ่มหอการค้าระหว่างจังหวัดที่พยายามผลักดันแนวคิดการสร้างให้หอการค้าจังหวัดต่าง ๆ ไปสู่ทิศทางของการพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งเป็นแผนการหรือเป้าหมายในระยะยาว ที่จะผลักดันนักธุรกิจระดับจังหวัดเข้าสู่การเมือง โดยจะต้องเป็นนักธุรกิจที่มีอุดมคติ มีความซื่อสัตย์ และมีหลักการ ดังนั้น หากแผนการระยะยาวไม่หยุดชะงักเสียก่อนโอกาสที่นักธุรกิจห้องถິนที่มีคุณภาพจะเข้าสู่การเมืองระดับประเทศก็มีโอกาสสูง

กลุ่มธุรกิจและกิจกรรมการพัฒนาสังคม

นายแพทริปะเวศ วงศ์ ได้เคยกล่าวถึงหอการค้าสิ่งที่บทบาทของคนมีเงิน และการช่วยพัฒนาสังคม ทั้งจากการอภิปรายและบทความต่าง ๆ โดยเฉพาะการช่วยพัฒนาสังคมในแง่ของความช่วยเหลือในรูปการบริจาคเพื่อวัตถุ เน้นเป็นการบริจาคเพื่อปัญญา โดยสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างปัญญาในด้านต่าง ๆ เช่น สนับสนุนให้เกิดการมีธรรศนะที่ถูกต้องเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท ตลอดจนพัฒนาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ การส่งเสริมการศึกษาของพระสงฆ์ การส่งเสริมสื่อเพื่อการพัฒนา ตลอดจนการให้ทุนอุดหนุนการสร้างสรรค์ เป็นต้น (ประเทศไทย วงศ์, 2539)

ซึ่งในปัจจุบันก็พบว่าได้มีกลุ่มนักธุรกิจ ซึ่งอาจอ同กในรูปของบริษัท หรือปัจเจกชน ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทการพัฒนาสังคมมากขึ้น ไม่ว่าการช่วยเหลือทางด้านสิ่งแวดล้อม ของสมาคมสร้างสรรค์ไทย (ตาวิเศษ) ของคุณหญิงชุดช้อย โสภณพานิช หรือกลุ่มบริษัทบางจาก หรือการเข้ามามีส่วนในการส่งเสริมการพัฒนาชนบทในเชิงธุรกิจของกลุ่มบริษัทชีพ เป็นต้น

2.3 กลุ่มหรือองค์กรที่ทำงานด้านสาธารณะประโยชน์ของคนไทยในระยะแรก ๆ

การรวมตัวกันเพื่อทำงานด้านสาธารณะประโยชน์ ที่ถือว่าเป็นของคนไทยจริง ๆ นั้น อาจเริ่มจากการตั้งสภากฎหมายโอลิมแดง ซึ่งได้พัฒนาเป็นสภากาชาดไทยในเวลาต่อมา วัตถุประสงค์เริ่มแรกของการจัดตั้ง คือการช่วยเหลือทหารที่ได้รับบาดเจ็บ ต่อมาก็ได้ขยายความช่วยเหลือไปยังประชาชนโดยทั่วไป จากนั้นในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม ได้มีการตั้งสภาวัฒธรรมสตรี เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางด้านสังคมและวัฒนธรรม และให้ความช่วยเหลือแก่คุณที่มีความต้องการความช่วยเหลือ และต่อมาสภาวัฒนธรรมสตรี ซึ่งได้ขยายสาขาไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศได้พัฒนาอย่างเป็น “สภารัตน์แห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์” เมื่อปี พ.ศ.2499 ที่มีกิจกรรมด้านสังคมส่งเสริม และมีบทบาทเป็นเสมือนองค์กรดูแลหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับผู้หญิง ซึ่งก็พบว่ามีบางหน่วยงาน หรือองค์กรที่ทำงานด้านผู้หญิง ไม่ได้เป็นสมาชิกของสภารัตน์แห่งชาติ เนื่อง

จากมีวัตถุประสงค์ตลอดจนการดำเนินการกิจกรรมขององค์กรที่แตกต่างกัน (Amara Pongsapich, 1994 a, b) ในบทความส่วนนี้จะไม่กล่าวถึงองค์กรที่ทำงานด้านผู้หญิงมากนัก เนื่องจากมีบทความที่ศึกษาเรื่องนี้โดยเฉพาะอยู่แล้ว

นอกจากนี้จะมีองค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำงานด้านสังคมสงเคราะห์โดยตรง คือการจัดตั้ง “สภាសังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์” เมื่อปี พ.ศ. 2503 ด้วยการริเริ่มของกรมประชาสงเคราะห์ และองค์กรเอกชนจำนวนหนึ่ง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการจัดตั้ง คือ เพื่อเป็นศูนย์ประสานงานและให้การส่งเสริมองค์กรที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทย กิจกรรมหลักนั้นจะเป็นงานด้านสังคมสงเคราะห์เด็ก เยาวชน สตรีและชนบท ตลอดจนการให้ การสนับสนุนห้องบริการและทุนแก่องค์กรที่เป็นสมาชิก ทั้งนี้เนื่องจากทุนส่วนใหญ่ เป็นทุนที่ได้รับ จากรัฐบาล และเงินบริจาค ค่าบำรุงสมาชิก ที่เป็นแหล่งทุนภายใต้ประเทศ (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอื่นๆ , 2533)

นอกเหนือจากการรวมกลุ่มที่เป็นการริเริ่มจากคนไทยแล้ว จะเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดจากองค์กรกิจกรรมจากต่างประเทศ ที่เข้ามายังลักษณะความคิดในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อเป็นสาขางขององค์กรแม่ในต่างประเทศ กลุ่มเหล่านี้จะได้แก่ สโนสร LIONS สโมสรโรตารี สโมสรชอนต้า สมาคมไว เอ็ม ซี เอ เป็นต้น การรวมตัวเหล่านี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ เป็นหลักใหญ่ แต่กิจกรรมในการหาสมาชิกเพิ่มก็เป็นเป้าหมายหลักเป้าหมายหนึ่งในการทำงาน การเข้ามายังองค์กรเหล่านี้ พบร่วมกันในการเผยแพร่ความคิดในการจัดตั้งกลุ่มนี้ในระยะแรกจะค่อนข้างลำบาก เนื่องจากไม่มีผู้สนใจอย่างจริงจัง แม้ว่าจะเข้ามายังช่องทางของคนชั้นสูงก็ตาม ดังตัวอย่างของ การเข้ามายังความคิดการจัดตั้งสโนสร LIONS ที่ในระยะแรกมีผู้สนใจความคิดเพียง 4-5 ท่านเท่านั้น แต่ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งขึ้น และมีสมาชิกเพิ่มขึ้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำก็เริ่มชัดเจนขึ้น จึงเกิดการขยายสาขาไปตามจังหวัดต่าง ๆ และได้เติบโตมาก โดยมีสมาชิกทั่วประเทศเป็นจำนวนมาก และกิจกรรมก็เริ่มมากขึ้น แต่ก็พบว่ากิจกรรมยังเป็นลักษณะของการสงเคราะห์เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการมอบทุนการศึกษา เงิน สิ่งของ แก่ผู้ด้อยโอกาสในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชน ชาวชนบท ผู้สูงอายุ โดยไม่มีกิจกรรมในลักษณะเชิงพัฒนาเลย (สโนสร โลคอนส์, 2539)

ลักษณะที่เด่น ๆ ของกลุ่มองค์กรที่ทำงานเน้นการสงเคราะห์ขั้นต้น คือ มักเป็นการรวมตัวเพื่อทำงานของบุคคลชั้นสูง หรือผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ค่อนข้างมั่นคง กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ดำเนินการจึงออกแบบมาในลักษณะของการให้มากกว่าการพัฒนา เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม อย่างไรก็ตามยังพบว่า ได้มีการจัดตั้งกลุ่มห้องคัดกรลาการณ์ที่ทำงานในลักษณะนี้เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะช่วงหลังสังคมโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับการที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ ทำให้ภาครัฐเห็นความจำเป็นว่า ควรจะต้องมีกลไกเพื่อควบคุม การดำเนินงานของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จึงได้จัดตั้ง คณะกรรมการธรรมแห่งชาติขึ้น และได้ออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2485 โดยได้ออกกฎหมายเบียนข้อบังคับให้กลุ่มต่าง ๆ จด

จะเป็นเพื่อจัดตั้งขึ้นเป็นมูลนิธิ หรือสมาคม ซึ่งกฎหมายนี้ของการจดทะเบียน หรือการจัดตั้ง เป็นมูลนิธิ หรือสมาคม คือ ต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง และจะต้องมี การส่งรายงานกิจกรรมทุกปี และพบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มที่ได้จดทะเบียน ขึ้นกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) มักเป็นการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมในด้าน การศึกษา วัฒนธรรม ศาสนา การส่งเสริมและสาธารณะกุศล โดยจะมีองค์กรที่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาไม่มากนัก แต่อย่างไรก็ตามก็พบว่า ในปีพ.ศ.2540 นี้ มีสมาคมและมูลนิธิที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งแล้วถึง 17,000 แห่ง และจากการรวบรวมตามลักษณะกิจกรรมของกลุ่ม ที่ได้จากการรายงานการดำเนินงานของสมาคม มูลนิธิ ที่ส่งมาให้ทางสวช. และผลจากการสำรวจข้อมูล ที่ได้รับกลับคืนมา พบว่าประมาณครึ่งหนึ่ง เป็นกิจกรรมที่เน้นด้านการศึกษาและกิจกรรมในลักษณะ การดำเนินงานทั่วไป ที่มักมีกิจกรรมการดำเนินงานทั่วไป หรืออาจไม่มีกิจกรรมของตนเอง แต่อาจให้ความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ที่ขอบริจาคเป็นครั้งคราว (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540 ก)

3. พัฒนาการขององค์กรสาธารณะโยชน์

ในตอนที่ 2 ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งองค์กรสาธารณะโยชน์ในสังคมไทย ซึ่ง องค์กรที่ก่อตั้งขึ้นนี้ส่วนใหญ่ยังมีการดำเนินกิจกรรมอยู่ ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมด้านสังคม ให้ทันต่อสภาวะเหตุการณ์อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมบ้าง แต่ กิจกรรมที่ดำเนินการก็ยังไม่มีผลในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของคนในสังคมมากนัก อย่างไร ก็ตามในระยะเวลาต่อมา โดยเฉพาะระหว่างปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา พบว่ามีการตั้งกลุ่มเพื่อทำงานด้านสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มกิจกรรมที่ทำงานด้านการพัฒนาชนบทจากข้อมูลของ ทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชนไทย 2533 พบว่าระหว่างปี พ.ศ.2521-2531 มีองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานพัฒนา ถึง 77 องค์กร โดยจะอยู่ในภูมิภาคถึง 65 องค์กร สำหรับองค์กรที่ทำงาน เชิงสังคมส่งเสริมและพัฒนา พบว่ามีการเพิ่มในจำนวนไม่น้อยกว่ากันนัก คือในช่วงเวลาเดียวกัน มีการจัดตั้งถึง 59 องค์กร (นาคฤทธิ์ เต่นดวง และวรรณ จารุสมบูรณ์, 2535) นับเป็นการเริ่มต้น ลงไป ทำงานชนบทอย่างจริงจังของเหล่าปัญญาชน ที่ได้รับแนวความคิดเพื่อสังคม ซึ่งการรวมกลุ่มนี้จะ ออกมายังรูปของ โครงการพัฒนาต่าง ๆ ตลอดจนการเผยแพร่ความคิดทางด้านการพัฒนา และ ในขณะเดียวกันก็มีบางกลุ่มที่ลงไปทำงานกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ในสังคมโดยตรง โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชน ทำให้เกิดการขยายตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งจำนวน ขนาด และบทบาทในสังคมอย่างเห็นได้ชัด

ในส่วนที่ 3 นี้จึงเป็นการเสนอให้เห็นภาพกว้าง ๆ ของการรวมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อทำงานด้านสังคมที่เกิดขึ้นอย่างค่อนข้างมากและรวดเร็วในระยะหลัง ในลักษณะของการปรับตัวของกลุ่มหรือ องค์กรตามพื้นที่และกิจกรรม จากนั้นเป็นการเสนอให้เห็นถึง การรวมกลุ่มทำงานตามกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน และพัฒนาการของแนวความคิดและกิจกรรมที่ดำเนินการ ตลอดจนความพยายาม

ในการรวมกลุ่มต่าง ๆ ที่ทำงานในกลุ่มเป้าหมาย หรือที่มีลักษณะเดียวกันเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดประสานงาน และช่วยเหลือกันและกัน

3.1 การกระจายตัวของกลุ่มหรือองค์กรสาธารณะประโยชน์ตามพื้นที่และกิจกรรมที่ดำเนินการ

เมื่อปี พ.ศ. 2533 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ดำเนินการรวบรวมรายชื่อ องค์กรพัฒนาเอกชนไทยไว้โดยได้จำกัดความหมายขององค์กรพัฒนาเอกชนว่า คือ องค์กรที่ทำงานด้านพัฒนา ด้วยตนเองทั้งหมด หรือบางส่วน ซึ่งจะรวมกิจกรรมไว้ 8 กิจกรรมได้แก่ สิทธิมนุษยชน พัฒนาชุมชน ข่าวสารข้อมูล สนับสนุนและประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน ให้ทุนสนับสนุนการพัฒนาและช่วยเหลือแก่องค์กรหรือหน่วยงานอื่น สวัสดิการสังคม (สังคมสงเคราะห์) รณรงค์เผยแพร่ และสวัสดิการสังคมในการจัดตั้งของรัฐ โดยไม่นับรวมองค์กรหรือหน่วยงานใด ๆ ที่เน้นแต่การสงเคราะห์หรือให้ทุน โดยไม่ได้ทำงานพัฒนาด้วยตนเองไว้ในทำเนียบนี้ จำนวนองค์กรพัฒนาเอกชนที่รวบรวมไว้มีทั้งหมด 375 องค์กร โดยในตารางที่ 1 จะพบว่า กรุงเทพมหานคร จะเป็นแหล่งที่ตั้งขององค์กรพัฒนาเอกชนมากที่สุด คือมีถึง 140 องค์กร อย่างไรก็ตาม กรุงเทพมหานครจะเป็นเพียงศูนย์กลางที่ตั้งเพื่อประสานงานเท่านั้น เพราะกิจกรรมหรือโครงการส่วนใหญ่มักดำเนินงานในพื้นที่ชนบท จำนวนองค์กรที่ตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีจำนวนใกล้เคียงกัน คือ 79 องค์กร ในภาคเหนือตอนบน และ 78 องค์กรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นที่น่าสังเกตคือ ภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง มีจำนวนองค์กรตั้งอยู่เพียง 26 องค์กรเท่านั้น

สำหรับกิจกรรมที่ดำเนินการขององค์กรพัฒนาเอกชนที่รวบรวมไว้พบว่า กรุงเทพมหานคร และภาคใต้มีกิจกรรมที่เน้นการพัฒนา น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมลักษณะนี้ที่ดำเนินการในองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคกลางและภาคเหนือตอนบนล่าง ภาคเหนือตอนบน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีประมาณ 40-50 เปอร์เซนต์ ในขณะที่กรุงเทพมหานครและภาคใต้มีเพียง 14 เปอร์เซนต์ สิ่งที่น่าสังเกตอีกส่วนหนึ่งคือ กว่า 30 เปอร์เซนต์ ขององค์กรพัฒนาเอกชน ในทุกภาคที่ยังมีการดำเนินงานกิจกรรมในลักษณะการสังคมสงเคราะห์อยู่ (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 การประเมินค่าตัวชี้วัดของสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อค่าสาระและค่าความประทับใจในพื้นที่และกิจกรรม

เขต/กิจกรรม	สังคมสงเคราะห์	สังคมสелеครະหนูดัง	สังคมสелеครະหนูดัง โดยรัฐบาล	สิทธิมนุษยชน	พัฒนา	ข้อมูลข่าวสาร/ สื่อสารมวลชน	สนับสนุนประسان งานและภารกิจอบรม	ให้เงินทุน	สนับสนุนเพื่อแมร์	รวม
กทม.	35.7 (50)	0.7 (1)	4.3 (6)	14.3 (20)	2.1 (3)	14.3 (20)	2.9 (4)	25.7 (36)	100.0 (140)	
ภาคกลางและ ภาคเหนือตอน ล่าง	42.3 (11)	3.8 (1)	-	50.0 (13)	-	-	-	-	3.8 (1)	100.0 (26)
ภาคเหนือตอน บน	39.2 (31)	-	1.3 (1)	40.5 (32)	7.6 (6)	2.5 (2)	-	-	8.9 (7)	100.0 (79)
ภาคใต้	57.7 (30)	15.4 (8)	1.9 (1)	13.5 (7)	-	1.9 (1)	-	-	9.6 (5)	100.0 (52)
ภาคอีสาน	35.9 (28)	2.6 (2)	1.3 (1)	42.3 (33)	3.8 (3)	1.3 (1)	-	12.8 (10)	100.0 (78)	

3.2 การรวมกลุ่มทำงานด้านสาธารณสุขตามกิจกรรมหลัก

จากข้อมูลขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เห็นว่า ส่วนใหญ่ขององค์กรพัฒนาเอกชนมีกลุ่มเป้าหมาย หรือ วัตถุประสงค์หลักของการดำเนินกิจกรรมสาธารณสุขนี้ค่อนข้างชัดเจน กิจกรรมหลักที่เด่นๆ จะได้แก่ กิจกรรมด้านสตรี และการพัฒนาสตรี เด็ก และเยาวชน กรรมกรและชุมชนเมือง พัฒนาชุมชน สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อมเป็นต้น ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอให้เห็นลักษณะการรวมกลุ่มทำงานตามกลุ่มเป้าหมายท่องค์กรพัฒนาเอกชนมุ่งเน้น

องค์กรที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน

องค์กรที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน ในสังคมไทยมีอยู่ค่อนข้างมากจากทำเนียบองค์กรพัฒนาเอกชนไทย ได้จำแนกกองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชนไว้เป็นจำนวนทั้งประเทศถึง 77 หน่วยงาน โดยเป็นหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครถึง 31 หน่วยงาน ซึ่งบทบาทขององค์กรเหล่านี้มีหลายระดับ ทั้งระดับลึกและระดับกว้าง วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์ (2532) ได้สรุปอ้อมมาเป็น 6 บทบาทด้วยกัน คือ

- (1) บทบาทในทางสังเคราะห์ โดยเฉพาะในเด็กขาดสารอาหาร เด็กที่ไม่มีแหล่งให้การศึกษา
- (2) บทบาทในทางส่งเสริม ซึ่งเป็นการช่วยส่งเสริมกลุ่มหรือสิ่งใดๆ ที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กทางด้านเงินทุน เป็นบทบาทที่จะช่วยขยายแนวร่วมออกไป
- (3) บทบาทในทางสะท้อนรณรงค์ปัญหา เพื่อทำให้คนในสังคมที่ไม่รู้ปัญหาที่เกิดขึ้น ได้รับรู้ จะได้ช่วยกันระดมทรัพยากร เพื่อช่วยป้องกันและช่วยเหลือเด็ก
- (4) บทบาทในการเสนอทางออก โดยพยายามหาแนวทางในการแก้ปัญหาที่เป็นรูปธรรม และสะท้อนออกมายังรัฐและสังคมได้รู้
- (5) บทบาทในการสร้างรูปธรรม เพื่อสะท้อนให้เห็นรูปธรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหา
- (6) บทบาทในทางนโยบายซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากที่ต้องทางเข้าร่วมผลักดันในระดับนโยบาย

บทบาทขององค์กรที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน จึงมีทั้งบทบาทในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และการดำเนินงานในการแก้ไขปัญหาในระยะยาว และจากการท่องค์กรที่ทำงานด้านเด็ก และเยาวชนมีค่อนข้างมาก จึงได้มีการจัดตั้ง สถาบันองค์กรพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอดย.) ขึ้นในปี พ.ศ. 2538 เพื่อเป็นองค์กรประสานงานระดับชาติโดยทำหน้าที่ประสานงานและส่งเสริมสนับสนุนงานพัฒนาเด็กและเยาวชนขององค์กรต่างๆ นอกจากนี้องค์กรที่มีลักษณะงานในลักษณะเดียวกันและมีกลุ่มเป้าหมายเดียวกัน ก็จะมีการรวมตัวเป็นเครือข่าย เช่นเด็กด้านที่มุ่งเน้นการสังเคราะห์ และคุ้มครองสวัสดิการ รวมทั้งการละเมิดสิทธิเด็กและเยาวชน เช่น เครือข่ายองค์กรด้านเด็กเรื่อน เครือข่ายองค์กรด้านเด็กพิการ เครือข่ายองค์กรด้านเด็กปฐมวัย เครือ

ข่ายองค์กรด้านแรงงานเด็ก เป็นต้น สำหรับการประสานงานในระดับภูมิภาค ก็จะมีเครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น คณะกรรมการด้านเด็กและสตรีภาคเหนือ คณะกรรมการด้านเด็กภาคอีสาน คณะกรรมการด้านเด็กในส่วนกลาง นอกจากนี้ส่วนของค์การพัฒนาเด็กและเยาวชนยังได้ช่วยจัดทำข้อเสนอหลักการสำคัญในการทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ด้วย (กุศล สุนทรธาดา และคณะ, 2540)

สอดຍ.ได้กำหนดนโยบาย และแนวทางการดำเนินการกิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งในขอนขาย 3 ประการ คือ 1) การประสานงาน 2) งานวิจัยและติดตามผล และ 3) การส่งเสริมและสนับสนุนโดยในปี พ.ศ. 2539 มีองค์กรต่าง ๆ สมัครเป็นสมาชิกภายใต้ สอดຍ. ทั้งหมด 65 หน่วยงาน โดยเป็นสมาชิกประเภทสามัญ 32 หน่วยงาน และสมาชิกสมทบ 33 หน่วยงาน

ตัวอย่างขององค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ที่เป็นที่รู้จักในสังคมไทย จะได้แก่ มูลนิธิเด็กที่ถือเป็นหน่วยงานแรกที่เริ่มจับงานด้านเด็ก และมีการดำเนินการด้านการประชาสัมพันธ์ ให้คนในสังคมได้รับรู้สิ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กไทย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาของการขาดสารอาหาร หรือเด็กที่ถูกทอดทิ้ง นอกจากนี้จะมีมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก สหทัยมูลนิธิ มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก เป็นต้น

รศ.ดร.สุพรรณี ไชยอ่ำพร ซึ่งทำการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรสาธารณะไทย เพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน ให้กับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้สรุปถึงปัญหาและอุปสรรคในการทำงานขององค์กรเหล่านี้ว่า องค์กรมักมีปัญหาด้านโครงสร้างที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงานตามวัตถุประสงค์ นอกจากนี้มีปัญหาด้านบุคลากร และงบประมาณที่ไม่เพียงพอ นอกจากนี้สำหรับความสัมพันธ์ขององค์กรเหล่านี้กับภาครัฐ และกับองค์กรเอกชนที่ทำงานในลักษณะเดียวกัน พบร่วม ขาดการยอมรับซึ่งกันและกันทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนด้วยกัน โดยองค์กรเอกชนเห็นว่าภาครัฐขององค์กรเอกชนแบบหาดระวัง อีกทั้งบอกว่าจะทำการยุยงประชาชนให้ต่อต้านรัฐ นอกจากนี้ยังมองว่าแทนที่ภาครัฐจะช่วยเหลือ กลับมาขอความสนับสนุน หรือแบ่งแหล่งเงินทุน และการทำงานที่ล้าช้าของภาครัฐ ทำให้ยากในการประสานงาน สำหรับองค์กรเอกชนด้วยกันที่มีปัญหาในการยอมรับกัน อันเนื่องมาจากมีแนวความคิดในการทำงานที่ไม่เหมือนกัน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539) จึงเห็นได้ว่าการรวมตัวกันขององค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ภายใต้ส่วนของค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน จะเป็นการรวมตัวกันในลักษณะหลวง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรสมาชิกมีความหลากหลายทางแนวความคิด ตลอดจนการดำเนินการ ในการทำงานเพื่อเด็กและเยาวชน

องค์กรที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า จุดเริ่มต้นของการทำงานด้านพัฒนาได้เริ่มมาจากลักษณะการทำงานช่วยเหลือประชาชนในชุมชนในลักษณะสังเคราะห์มาก่อน โดยเริ่มจากบทบาทของนักบวชในคริสต์ศาสนาที่มักเป็นการช่วยเหลือในลักษณะของการให้watถูก สิ่งของ และเงิน แม้ว่าจะอภิมาในรูปของการเป็นโครงการต่างๆ บังคับตาม เช่น การทำงานในระยะแรกๆ ของสภาคากอลิดแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา วิธุรย์ เพิ่มพงศ์เจริญ (2529) ได้สรุปถึงพัฒนาการทางแนวความคิดขององค์กรพัฒนาเอกชนของไทย ไว้อย่างค่อนข้างเห็นภาพชัดเจนว่า จากแนวคิดการพัฒนาแบบสังเคราะห์นี้ทำให้ลักษณะโครงการความช่วยเหลือมักอภิมาในรูปของ โครงการส่งเสริมอาชีพเพื่อช่วยเหลือในการเพิ่มรายได้ของคนชุมชน การจัดบริการสาธารณสุข และอนามัยชุมชน การรณรงค์แก้ไขปัญหาการไม้รู้หนังสือ จึงมักเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการช่วยเหลือทางกายภาพ เกิดการสร้างภาวะวัตถุ เช่น ห้องสมุด ศาลาประชาคม และสาธารณูปโภคต่างๆ เป็นต้น ต่อมาได้มีการหันกลับมาบทบาททวนแนวคิดในการพัฒนา กันใหม่ และเกิดแนวความคิด การพัฒนาแบบการมีส่วนร่วม ที่เน้นบทบาทของชาวบ้าน ให้มีความเป็นเจ้าของในการพัฒนา ซึ่งกระบวนการในการพัฒนาแนวนี้ ต้องเริ่มต้นด้วย การร่วมกันค้นหาปัญหา และเสนอความต้องการในการพัฒนา และร่วมมือกันพัฒนา จึงมีการจัดกลุ่มต่างๆ ขึ้นในชุมชน แต่ก็พบว่า ผลประโยชน์จาก การพัฒนาเหล่านี้ มักตกแก่คนส่วนน้อยซึ่งมีบทบาทในกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น นอกเหนือจากนี้ชาวบ้านยังไม่คุ้นเคยกับวิธีการจัดการสมัยใหม่ในการทำงานกลุ่ม จึงเป็นผลให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน ทำให้มีการสรุปบทบาททวนแนวคิดและทิศทางการพัฒนา กันอีกครั้งหนึ่ง ในกลุ่มผู้ทำงาน และได้พัฒนาจนมาสู่ แนวคิดการสร้างองค์กรประชาชนเพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงสร้างของชุมชนในเชิงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ คือเป็นการศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมของชุมชน โดยพยายามเข้าใจถึงลักษณะเฉพาะ และ พลังต่างๆ ของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกร่วมกับบทบาทและพลังเหล่านี้ ฉะนั้นองค์กรของประชาชนในชุมชนจะก่อรูปขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และสภาพการณ์ในปัจจุบัน โดยมีสถาบันต่างๆ ในชุมชนทำหน้าที่ในการเชื่อมประสานกัน ซึ่งจะช่วยผลักดันให้องค์กรชุมชนสามารถบรรลุถึงการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม แม้จะมีพัฒนาการของแนวคิดทางด้านการพัฒนา ดังที่เสนอไว้ แต่ในสภาพที่เป็นจริงก็ยังมีความหลากหลายในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนอยู่ทั้งในลักษณะงานที่ทำ และกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งมีทั้งองค์กรที่ยังทำงานในลักษณะการสังเคราะห์ องค์กรที่ทำงานเฉพาะด้าน เช่น สาธารณสุข การศึกษา ฯลฯ องค์กรที่ทำงานด้านการศึกษาวิจัยและจัดระบบชุมชน เป็นต้น

พัฒนาการบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย

องค์กรพัฒนาเอกชนหรือ อพช.มีบทบาทอย่างมากในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคที่การเมืองเริ่มมีอิสระมากขึ้น ทำให้มีการเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชน ของเหล่านักศึกษา และปัญญาชนที่จบจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ซึ่งในก่อนหน้านั้นยังไม่มีกิจกรรม

ทางด้านพัฒนาสังคมอย่างเด่นชัด แม้จะมีความสนใจในกิจกรรมลักษณะนี้แล้วโดยอุตสาหกรรม แต่ในสถานการณ์ทางการเมืองที่ค่อนข้างหวัดระแวง ในภัยลัทธิคอมมิวนิสต์ของฝ่ายปักธงชัย กิจกรรมเหล่านี้จึงถูกมองในลักษณะอันตราย การเกิดขึ้นของโครงการบัณฑิตอาสาพัฒนา ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่ง ดร.ป่วย อึ้งภากรณ์ ริเริ่มขึ้น ตลอดจนการดำเนินของมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ได้จุดประกายแนวความคิดเกี่ยวกับ การพัฒนาชนบทให้แก่นักศึกษา และปัญญาชน ในช่วงนี้อย่างมาก แต่หลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ความเคลื่อนไหวก็เริ่มชาลอ เนื่องจากสภาวะการณ์ทางการเมือง จะมีเพียงองค์กร พัฒนาเอกชนของคนในระดับสูงที่ยังทำงานพัฒนาอยู่ จนกระทั่งในปี พ.ศ.2523 ที่การเมืองไทย เริ่มคลี่คลาย ประกอบกับการล้มเหลวของพระครูมามินิสต์แห่งประเทศไทย ที่ผลักดันให้นัก ศึกษาที่เข้าปากลับเข้าสู่เมืองอีกรั้งหนึ่ง ในช่วงนี้เองที่องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มคิดก่อครั้งหนึ่ง มีการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนขึ้นเพื่อทำงานพัฒนาสังคม โดยเฉพาะงานทางด้านพัฒนาชนบท เกิดขึ้นอย่างมากมาย (Amara Pongsapich, 1994a)

เอนก นาคะบุตร (2533) ได้เคยเสนอไว้ว่า ในช่วงของแผน 5 (2524-2529) ที่เน้น การพัฒนาชนบทที่ยากจน ได้เกิดขบวนการชนชั้นกลางที่เป็นปัญญาชน ซึ่งจะทำการศึกษาจาก วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย เข้ามาสนใจงานพัฒนาชนบท ทั้งในรูปของอาสาสมัคร และองค์กร พัฒนาเอกชนที่จะทะเบียนเป็นนิตบุคคล ในรูปมูลนิธิ สมาคม โดยกลุ่มที่ตั้งขึ้นเหล่านี้ ได้มี บทบาทเข้าร่วมพัฒนาชนบท ในรูปแบบใหม่ที่เน้นการเอาปัญหาและความจำเป็นของแต่ละกลุ่ม เป้าหมายหรือชุมชนเป็นพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่กิจกรรมการพัฒนาต่างๆ หรือการฝึกอบรมการ เรียนรู้ การแลกเปลี่ยนดุจงาน ที่จะช่วยแก้ปัญหาหลักของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจ เช่น การทั้งธนาคารช้า ธนาคารความ และความจัดตั้งองค์กรเศรษฐกิจในรูปของกองทุนร้านค้า กลุ่มการ ตลาด สหกรณ์รวมไปถึงการก่อให้เกิดกระบวนการสร้างจิตสำนึกและตระหนักรู้ในศักยภาพของ ชุมชนเพื่อร่วมช่วยกันแก้ปัญหา จนถึงการพื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้าน แต่เอนกเห็นว่า ในช่วงนี้ องค์กรพัฒนาเอกชน ยังมีจำนวนไม่นักและลักษณะการทำงานจะค่อนข้างเน้นระดับจุลภาค ผลกระทบในระดับมหภาคจึงยังไม่เกิด แต่ก็ให้บทเรียนการพัฒนาชนบทที่เป็นมิติที่ค่อนข้างลึก และสอดคล้องกับการพัฒนาชนบทของภาครัฐบาลและวงวิชาการได้ในระดับหนึ่ง

ต่อมาตั้งแต่ช่วงปี 2530 เป็นต้นมาได้เกิดแนวโน้มในการพัฒนาชนบทเป็น 2 แนวโน้ม คือ โครงการอีสานเขียว ที่ทำให้เกิดโครงสร้างใหม่เข้ามาแทนที่ โครงสร้างของ “ระบบ กชช.” ที่มี จุดเด่นที่เน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของภาคธุรกิจเอกชน เช่น หอการค้าจังหวัด นักธุรกิจท่องเที่ยว ส่วนแนวโน้มที่ ส่อง คือ การسانตื่องของกระแสความคิด เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่รวมตัวเป็น เครือข่ายทำกิจกรรมต่างๆ เช่น เครือข่ายเกษตรกรที่สนใจเรื่องการเกษตรผสมผสานเพื่อการ พึ่งตัวเอง เครือข่ายครุนกพัฒนาหมู่บ้าน เครือข่ายกองทุนหมุนเวียนชุมชน เครือข่ายหมู่ สมุนไพร ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้เป็นการสร้างทางเลือกใหม่ของการพัฒนาชนบท ที่เป็นการดำเนิน งานในระดับจุลภาค ที่มีองค์กรพัฒนาเอกชนสนับสนุน นับเป็นการแตกตัวของกระบวนการ อพช . ที่ทำให้ เกิดเป็นองค์กรขนาดเล็ก ที่หันมาทำงานพัฒนา ภายใต้แนวคิดกระแสภูมิปัญญาชาว

บ้าน และการรวมตัวของเครือข่ายชาวบ้าน เกิดเป็นกระแสทางเลือกของการพัฒนาของชาวบ้าน อย่างไรก็ตามenko ก็ได้เลี้ยงเห็น ถึงปัญหาในเรื่องของการเชื่อมประสาน และโถงใจเครือข่ายชาวบ้าน เนื่องจากเครือข่ายที่เป็นอยู่ มักเชื่อมโยงกันบนพื้นฐานทางประเพณีผ่านระบบเครือญาติ จึงเห็นว่า จำเป็นต้องมีแกนกลางการเชื่อมโยง ซึ่งก็คือการมีปัญหา หรือความกดดันร่วมกัน ทุกคนที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายเห็นประโยชน์และเชื่อมั่นต่อการรวมตัวเป็นเครือข่าย ลักษณะเครือข่ายที่จะเข้มข้นและมีพลังพลวัตร ในอนาคตต้องอาศัยพื้นฐานของวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น เช่น แกนหรือแม่ข่ายต้องได้รับการยอมรับ มีบารมี ความเข้มข้นเครือข่ายจะผ่านความสัมพันธ์ของเครือญาติและผลประโยชน์ร่วมกัน

ในขณะเดียวกันก็ได้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวทางสังคมขององค์กรชาวบ้าน ในการผลักดันในเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา อันเป็นผลพวงการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ที่เน้นอุตสาหกรรมการส่องออก อุตสาหกรรมการห่องเที่ยวและการบริการ และอุตสาหกรรมชนบทที่ขยายตัวโดยมีทุนจากต่างประเทศ ทำให้เกิดผลกระทบต่อภาคเกษตรและภาคชนบทอย่างมากทั้งโดยตรงและทางอ้อม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ตัวอย่าง เช่น ปัญหាដนเกิดจากธุรกิจการเดิมทุนกุลาดำ ทำให้เกิดการสูญเสียที่ดิน การลักลอบบุกรุกและตัดป่าชายเลน เกิดภาวะดินเดิม ที่มีผลกระทบต่อการทำนาและการหาเลี้ยงชีพของชาวบ้าน หรือการตัดไม้ทำลายป่า การขยายตัวของธุรกิจโรงแรม รีสอร์ฟ เป็นต้น เป็นผลทำให้เกิดการลุกขึ้นมาต่อต้าน และเรียกร้องนโยบาย “ป่าชุมชน” ของชาวบ้าน การต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมจากการถูกกว้านซื้อที่ดิน การถูกปลูกไม้ที่ดิน เกิดเป็น “ส่วนรวมการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ” การเคลื่อนไหวของชาวบ้านจึงมีการพัฒนามาสู่ “การเคลื่อนไหวทางสังคม” โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามายังเหลือ ระดับการเคลื่อนไหวจะเป็น 3 ระดับคือ

ระดับที่ 1 การเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่ที่มีการขัดแย้ง ที่มีลักษณะเชิงลับตีบีบและอิงวัฒนธรรมชุมชน เช่น กรณีการทอดผ้าป่าตันไม้ การร่วมกันเข้าถอนต้นยุดคลิปตัสที่ชาวบ้านเห็นว่า เป็นตัวทำลายระบบนิเวศวิทยา หรือ การเกิดการรวมตัว ของคณะกรรมการอนุรักษ์รักษาป่า 8 จังหวัด ทางภาคอีสาน ที่พยายามผลักดันให้เกิด “พระราชบัญญัติป่าชุมชน” เพื่อให้องค์กรชาวบ้านมีสิทธิ์จัดการอนุรักษ์ รักษาป่าชุมชนด้วยตนเองเป็นต้น

ระดับที่ 2 การส่งเสริมและสนับสนุนการยกร่างด้วยกฎหมาย ให้เป็นเรื่องของ การวิจัย เกิดการรณรงค์ ด้วยข้อมูลที่เป็นจริง มีรูปธรรมรองรับ และนำเสนอต่อสาธารณะ สื่อ มวลชน องค์กรฝ่ายวิชาการ องค์กรฝ่ายการเมือง การรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชน ในรูปของ “คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชั้นบท” (กป.อพช.) ก็เป็นการเปิดเวทีในวงกว้าง ในระดับการเมือง ผลจากการรณรงค์ในระดับนี้ ได้ก่อให้เกิดการสร้างแนวร่วมกับชนชั้นกลางในท้องถิ่นและจังหวัดในการเข้าร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวด้วย และองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้มีส่วนเข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งและก่อรูปของชนชั้นกลาง ให้เข้ามายึดบทบาทในการอนุรักษ์พื้นที่สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดตั้งที่สนับสนุนโดยมูลนิธิหลายแห่ง เป็น

ต้น นอกจากนี้ยังมีการประสานกับสถาบันวิชาการท้องถิ่น ทั้งสถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยในภูมิภาค ในการนำกระบวนการวิจัยเข้ามารองรับการณรงค์ การจัดทำข้อมูลและการเผยแพร่

ระดับที่ 3 การประสานงานกับนักวิชาการนักการเมืองและสถาบันของภาคราชการในการผลักดันเคลื่อนไหวไปสู่การจัดปรับนโยบายและแผนระดับชาติ ผลกระทบความพยายามนี้ในเบื้องต้นได้ข้อสรุปว่างๆ ว่า ใน การผลักดันและเคลื่อนไหวในเชิงนโยบายที่จำเป็นต้องต่อรอง กับนักการเมืองหน่วยงานนโยบายและรัฐบาล จำเป็นต้องเคลื่อนและเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ทั้ง 3 ระดับ พร้อมๆ กันอย่างมีอุทธิชีวิธี และต้องอาศัยการเคลื่อนตัวของชาวบ้านเป็นส่วนในการต่อรองเคลื่อนไหว ซึ่งพบว่า บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในส่วนนี้มีข้อจำกัดมาก ประเด็นที่สำคัญคือ บทบาทของนักพัฒนาเอกชนมักถูกความคุ้มและกำจัดบทบาทโดยรัฐบาล ทำให้กระบวนการผลักดันทางนโยบายและการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ในขณะที่ต้องระดมการสร้างแนวร่วมทั้ง 3 ระดับ คือระดับพื้นที่ ระดับท้องถิ่นหรือ จังหวัดและระดับนโยบาย

ความพยายามสร้างเครือข่ายการประสานงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกัน และกับภาครัฐ

จากการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการและสถานการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยทำให้เกิดภาพของจำนวนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดขึ้นอย่างมากมายและค่อนข้างหลากหลายในการทำงาน ซึ่งมีผลต่อการประสานงานและร่วมมือกันในการทำงานพัฒนา ตลอดจนการมีปัญหาในการประสานงานกับภาครัฐ จึงเกิดความพยายามที่จะผลักดันให้เกิดองค์กรที่จะช่วยประสานงานและความร่วมมือกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกันและระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนและภาครัฐ

การเกิดกองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทย-แคนาดา (Local Development Assistance Project หรือ LDAP) ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความพยายามสร้างองค์กรประสานงาน กองทุนพัฒนาท้องถิ่นนี้ก่อตั้งขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2528-2532 อันเป็นความช่วยเหลือจากรัฐบาลแคนาดา โดยวัตถุประสงค์การจัดตั้ง เพื่อเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นและชนบท สนับสนุนการประสานงานระหว่างภาครัฐกับเอกชน เป้าหมายของกองทุนคือ ส่งเสริมและสนับสนุนองค์กร สถาบัน และกลุ่มต่างๆ ที่ดำเนินการพัฒนาท้องถิ่น ให้สามารถขยายบทบาท และขีดความสามารถ เพื่อก่อให้เกิดผลในทางพัฒนาทั้งระดับหมู่บ้านและระดับประเทศ กองทุนได้ให้การสนับสนุนการพัฒนาในเกือบทุกด้าน อันได้แก่ การพัฒนาชนบท โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การพัฒนาสตรี โดยเฉพาะกลุ่มสตรีที่ถูกเอาจรัดเอาเปรียบ ทั้งในเมืองและชนบท การพัฒนาองค์กร / สถาบัน ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อพัฒนาขีดความสามารถในการทำงาน การพัฒนาการศึกษาและสิ่งแวดล้อม ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ของหน่วยงานที่มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น และการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม มีโครงการที่ได้รับความช่วยเหลือทางด้านเงินทุนจากกองทุนเป็นจำนวนมากไม่น้อย (กองทุนพัฒนาท้องถิ่น ไทย-แคนาดา, 2529) ดังนั้น การดำเนินงานที่ทางกองทุนพัฒนาท้องถิ่นให้ความสำคัญคือการพัฒนาศักยภาพของผู้นำ

ชุมชน เพื่อให้เกิดเครือข่ายของผู้นำในระดับชุมชน เครือข่ายนักพัฒนา และองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งพบว่า การพัฒนาศักยภาพของผู้นำระดับชุมชนยังต้องอาศัยการสนับสนุนและส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่การเดินต่อและส่งเสริมความเข้มแข็งของกระบวนการขององค์กรพัฒนาเอกชน ต้องอาศัยระยะเวลาและการปรับบทบาทตลอดจนการสนับสนุนอีกระยะหนึ่ง รัฐบาลแคนาดา รัฐบาลไทย และคณะกรรมการร่วมของกองทุนพัฒนาห้องถีนไทย-แคนาดา จึงได้เริ่มที่จะขยายบทบาทของกองทุนให้เป็นสถาบันนิติบุคคล ภายใต้ชื่อว่า “มูลนิธิชุมชนห้องถีนพัฒนา” ต่อมา กองทุนพัฒนาห้องถีนไทย-แคนาดาจึงกล้ายเป็น สถาบันชุมชนห้องถีนพัฒนา (Local Development Institute หรือ LDI) ซึ่งทำหน้าที่ในการประสานงานและจัดการเกี่ยวกับเงินทุนที่ได้มาโดยผ่านกรมวิเทศสหการ การเกิดขึ้นของ LDI เป็นตัวอย่างของการประสานงาน และทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ และเอกชน ซึ่งไม่มีการควบคุมใด ๆ แต่มีอิสระในการทำงาน โดย LDI จะติดต่อประสานงานกับ CIDA (The Canadian International Development Agency) ในฐานะเจ้าของเงินทุน ติดต่อกับกรมวิเทศสหการ ในฐานะหน่วยงานที่จะช่วยมองหาความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และสุดท้ายกับสภาพการศึกษาแห่งชาติ ลักษณะการดำเนินกิจกรรมของ LDI ทำคล้ายกับ LDAP เดิมคือให้เงินทุนแก่โครงการที่มีกิจกรรมในการพัฒนาสังคม และทำงานกับคนชนบท นอกจากนี้ยังร่วมมือกับมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้วย (Amara Pongsapich, 1994a) นอกจากนี้วัตถุประสงค์การจัดตั้งส่วนหนึ่งยังเป็นการสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชนให้มีบทบาทพัฒนาด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง และสนับสนุนและส่งเสริมการปฏิบัติงานขององค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนสถาบันวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท รวมถึงการสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ด้วยการศึกษา และส่งเสริมให้ข้อมูลข่าวสาร การถ่ายทอดประสบการณ์ การวิจัยฝ่ายเดียวที่ความติดต่อ ๆ และให้การสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อให้ฝ่ายต่าง ๆ เช่นการเมือง หน่วยราชการ และสาธารณชนได้ประโยชน์ ในการใช้ความรู้นี้ในงานพัฒนา

นอกจากจะมีการจัดตั้งองค์กรในลักษณะที่เป็นกองทุนสำหรับการดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาต่าง ๆ ยื่นขอเงินทุนในการดำเนินโครงการได้แล้ว ยังได้มีความพยายามที่จะหางองค์กรที่เป็นศูนย์กลางการประสานงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย และระหว่างหน่วยงานของรัฐ จึงมีการจัดตั้ง คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กป.อพช.) ดังที่เคยกล่าวถึงไว้บ้างแล้วขึ้น ในปีพ.ศ.2528 ภายใต้การเห็นชอบและเข้าร่วมขององค์กรพัฒนาเอกชนประมาณ 139 องค์กร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการรวมพลังกันในการพัฒนาชนบท และร่วมมือประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ กิจกรรมหลัก ๆ ของ กป.อพช. คือ

- 1) เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกัน พร้อมพยายามส่งเสริมบทบาทการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยทำ ทำเนียบ จดหมายข่าว จัดสัมมนา เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งเงินทุนต่าง ๆ

2) สื่อสัมพันธ์ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องทุกระดับ เพื่อให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน

3) เพย์แพร์ ประชาชนสัมพันธ์งานขององค์กรพัฒนาเอกชน ต่อประชาชนในระดับกว้าง

นอกจากนี้ยังมีการตั้งคณะกรรมการประสานงานองค์การเอกชนพัฒนาชบทามภูมิภาค ต่างๆ ให้เป็นหน่วยงานประสานงานภายใต้ภาคนั้น ๆ (กองทุนพัฒนาห้องถินไทย-แคนาดา, 2529, Amara Pongsapich, 1994a) ผลพวงจากการพยายามขององค์กรพัฒนาเอกชนที่จะ ประสานความร่วมมือกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) ด้วยกันและกับหน่วยงานของรัฐบาล โดยเฉพาะที่ผ่านเวทีการสัมมนาต่าง ๆ ที่ทาง อพช. จัดขึ้น ทำให้หน่วยงานของภาครัฐ เช่น กรมพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร ได้รับอิทธิพลแนวความคิดด้านการพัฒนา จากประสบการณ์การทำงานของ อพช. และมีการปรับบทบาทของเจ้าหน้าที่ ในการทำงานพัฒนา เช่น พัฒนากรอำเภอ พัฒนากรตำบล เริ่มมีการวางแผนงานร่วมกับสภากำลัง คณะกรรมการหมู่บ้าน ได้เริ่มเน้นการพัฒนาผู้นำและชีดความสามารถในการจัดการองค์กรในระดับกลุ่มกิจการต่าง ๆ หรือ การปรับนโยบายในการให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมการเกษตรแบบ “ไร่นาสวนผสม” ของกรม ส่งเสริมการเกษตร นอกจากนี้บทบาทของ อพช. ยังได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยเฉพาะในการเริ่มเข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนกำหนดนโยบายร่วมกับกลไกและตัวแทนของรัฐ ดังจะเห็นได้จาก การเข้ามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 และที่ 8 และพบว่า มีการสัมมนาร่วมกันหลายครั้งระหว่าง อพช. ภาคกับนักการเมืองและรัฐมนตรี หลายครั้ง เช่น ในช่วง ครม.สัญจร ตลอดจนการเข้าร่วมในกรรมการของรัฐสภा ในการให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายสำคัญของประเทศไทย เช่น การพัฒนาชุมชนแออัดในเมือง การพัฒนาเด็ก สตรี และเยาวชน สวัสดิการสังคมและการคุ้มครองแรงงาน แต่อย่างไรก็ตาม เอกnak นาคะบุตร (2533) เห็นว่าการประสานสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นเพียงการเริ่มต้น แต่ยังไม่สามารถส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม หรือผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายได้มากนัก นอกจากนี้ยังเห็นว่า การยอมรับบทบาทของนักพัฒนาจากภาครัฐยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะหาก อพช. เข้าร่วมเคลื่อนไหวในประเด็นหรือกรณีที่สัมพันธ์กับ “อำนาจรัฐ” ดังนั้น อพช. จึงเห็นความจำเป็นต้องมีการยกระดับการเคลื่อนไหว โดยเฉพาะความต้องการสนับสนุนจากการ สังคมของชนชั้นกลาง รวมทั้งประชาชนในเมือง เพื่อก่อให้เกิดคลื่นดุลในสังคม เกิดการรับรู้และถ่ายทอดข้อมูลระหว่างหมู่บ้าน เมือง ประเทศไทยและโลก เพื่อให้เกิดการปรับตัวที่เท่าทันหรือใกล้เคียงกันกับสถานการเปลี่ยนแปลงของโลก

องค์กรที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม

กระแสความสนใจในปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้มีจุดเริ่มต้นจากการขยายตัวของปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเป็นผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ที่เน้นอุตสาหกรรมการส่งออก การท่องเที่ยว และบริการ ตลอดจนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ดังที่กล่าวไว้บ้างแล้ว สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม ได้เริ่มทวีความรุนแรงและกระทบกระเทือนชาวบ้านมากขึ้น และนำมาซึ่งความชัดແยังและการแข่ง

หน้ากันระหว่างภาครัฐและประชาชน และระหว่างนายทุนทั้งระดับชาติและข้ามชาติ กับประชาชน จนเกิดเป็นการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้เข้าร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้าน และจากจุดนี้เองได้เกิดการรวมตัวของกลุ่มคนเพื่อทำงานด้านสิ่งแวดล้อม โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อม การรณรงค์และเผยแพร่ปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนการรวมกลุ่มของประชาชนที่ได้รับผลกระทบ เพื่อเรียกร้องต่อต้าน โครงการหรือกิจกรรมของภาครัฐและเอกชน ที่มีผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น และต่อสังคมโดยรวม

นอกจากนี้การเกิดแนวคิดการพัฒนา ที่เรียกว่า “ภูมินิเวศวัตนธรรม” ที่เป็นกระแสความคิดการพัฒนาชนบท ที่คำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์ในระดับภาคหรือท้องถิ่น และสภาพแวดล้อมทางกายภาพในภูมิศาสตร์อันได้แก่ ป่า ดิน และน้ำ รวมถึงวัฒนธรรม ภูมิความรู้ ความเชื่อ ประเพณี หรือแม้แต่เครื่องถ่ายทอด ตัวอย่างเช่นการเกิดกลุ่มในท้องถิ่น ที่เป็นการรวมตัวกัน เพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันไม่ว่าจะมีจุดประสงค์ ในการต่อสู้ คัดค้านโครงการหรือกิจกรรมของรัฐ หรือมีเป้าหมายในการรวมกลุ่มเพื่อสิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มหักเมืองน่าน กลุ่มสิ่งแวดล้อมพะเยา กลุ่มสิ่งแวดล้อมลำปาง ชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดแพร่ ซึ่งพบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มจะประกอบด้วยคนในท้องถิ่นที่เห็นผลกระทบจากการพัฒนาจากส่วนกลางว่า มีปัญหาแก่ท้องถิ่น จึงรวมตัวกันเพื่อเสนอทางเลือกใหม่ในการพัฒนา (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2539)

ดังนั้นจากการที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้กระทบสังคม ทั้งในเขตเมืองและในชนบท การก่อตัวของกลุ่มต่าง ๆ ทางด้านสิ่งแวดล้อม จึงมีทั้งกลุ่มที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในเมือง ในชนบท หรือในพื้นที่ที่มีปัญหา และมีการรวมตัวในลักษณะกลุ่มบ้าง โครงการบ้าง หรืออาจพัฒนาออกมากในรูปของ มูลนิธิ และสมาคม ลักษณะของการรวมตัว มักจะเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่อยู่ในท้องถิ่นและสนใจในปัญหาเดียวกัน หรือรวมกันเพื่อศึกษา และแก้ไขปัญหาที่อยู่ในขอบเขตพื้นที่เดียวกัน จะอยู่กตัวอย่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งได้จากการรวมรวมของข่ายความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาไทยไว้ในหนังสือประกอบการจัดงานเวทสิ่งแวดล้อมไทย 39 เรื่อง “ท้องถิ่นของเรา: ทำเมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน” (อนุชาติ พวงสำลี บรรณาธิการ), 2540)

กลุ่มภาคเหนือตอนบน จะมีการรวมกลุ่มกันในหมู่ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากกลุ่มน้ำเดียว กัน หรือผืนป่าต้นน้ำเดียวกัน โดยมีการตั้งกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากร่วมกัน เช่น กลุ่มป่าชุมชน อนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่คง เครือข่ายอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าลุ่มน้ำแม่วาง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มอนุรักษ์ และชาวบ้านเพื่อคัดค้านการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ที่จังหวัดแพร่ ซึ่งในปัจจุบันยังเป็นประเด็นที่ยังมีความขัดแย้งกันอยู่ ระหว่างหน่วยงานของภาครัฐ และกลุ่มที่ต่อต้าน

กลุ่มภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง จะเป็นการรวมตัวกันทำงานในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตจังหวัด เช่น กลุ่มพิทักษ์สิ่งแวดล้อมพยุหะ ชุมชนพิทักษ์สิ่งแวดล้อมอุทัยธานี

โครงการฟื้นฟูชีวิตและสิ่งแวดล้อมพิษณุโลก เป็นต้น นอกจากนี้ได้มีการรวมตัวกันเป็นคณะกรรมการการสิ่งแวดล้อมภาคเหนือตอนล่าง ที่จะทำหน้าที่ประสานความร่วมมือทำงานเป็นเครือข่าย

กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการรวมตัวกันเพื่อทำงานด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในเขตเมืองและชนบท โดยในเมืองนั้นได้เกิดองค์กรขึ้นในหลายจังหวัดใหญ่ๆ ที่เริ่มมีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมในเมือง เช่น สหชุมชนพัฒนาครรภอนแก่น ที่จังหวัดขอนแก่น ที่โครงการชุมชนแอดดิพิทักษ์ล้ำตะคง ซึ่งเป็นตัวอย่างของเครือข่ายประชาชนในเมืองที่มีนักธุรกิจ และกลุ่มชนชั้นกลางประสานงานกันเป็นเครือข่ายเพื่อพัฒนาเมือง นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายคนจนในเมือง และประชาชนในชุมชน เพื่อปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในชุมชน ช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจ สาธารณสุข และมีการเข้าร่วมในการพัฒนาเมืองกับกลุ่มอื่นๆ เช่น มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การพัฒนาที่อยู่อาศัยและการเก็บขยะ การทำธุรกิจชุมชน เป็นต้น

ภาคตะวันตก พบร่วมกับเครือข่ายองค์กรประชาชนในแบบนี้ ยังไม่มีการรวมตัวอย่างจริงจัง แม้จะมีองค์กรประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ทำงานตามจังหวัดต่างๆ อยู่ เช่นศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม สุพรรณบุรี กลุ่มนธุรกิจจังหวัดกาญจนบุรี อย่างไรก็ตามที่จังหวัดเพชรบุรี ได้เกิด “กลุ่มคนรักเมืองเพชร” ที่เป็นการรวมตัวของกลุ่มบุคคล ทั้งนักวิชาการและประชาชนพื้นที่ นักธุรกิจห้องถูนและนักธุรกิจจากกรุงเทพฯ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำกิจกรรมเพื่อสิ่งดีงามแก่ เมืองเพชรบุรี นอกจากนี้ในเขตพื้นที่ทางภาคตะวันตก เป็นพื้นที่ที่มีป่าและภูเขามาก จึงเป็นแหล่งที่เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรค่อนข้างสูง โดยเฉพาะ การสร้างเขื่อน การบุกรุกพื้นที่ป่าหรือการเกิดการรวมกลุ่มเพื่อต่อต้านการสร้างท่อส่งแก๊สของชาวบ้านในจังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

ภาคตะวันออก การกำหนดให้ภาคตะวันออกเป็นพื้นที่พัฒนาชายฝั่งตะวันออก (Eastern Seaboard) ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมจากนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งปัญหาสารพิษในอากาศจากโรงงานที่มีต่อประชาชนและโรงเรียน ในเขตมาบตาพุดที่เพิ่งเกิดขึ้น เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนตัวอย่างหนึ่งของผลกระทบที่เกิดขึ้น แต่ยังไม่มีการรวมตัวกันอย่างจริงจังของประชาชนในเขตนี้ ที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ภาคใต้ มีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นมากมายในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม และพัฒนา เช่น กลุ่มที่ทำงานเกี่ยวกับทะเบียนรถส่วนกลาง ที่มีถึง 20 องค์กร หรือกลุ่มที่ส่งเสริมอาชีพ กลุ่มพัฒนา หรือที่เป็นที่รู้จัก ก็คือ กลุ่มออมทรัพย์ของบ้านคีริวง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีชื่อรุ่มหยาดฝน เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าองค์กรเหล่านี้บางองค์กรที่มีบทบาทอย่างมากต่อการพัฒนาจังหวัด เช่น กลุ่มนគฟอรั่ม กลุ่มนគ-บวรรัตน์ ชมรมรักบ้านเกิด กลุ่มวิสัยทัศน์เมืองคอน กลุ่มเยาวชนคนคร ที่มีกิจกรรมร่วมกับช้าราชการในจังหวัด

เขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล การเคลื่อนไหวรวมตัวของกลุ่มต่างๆ ใน
เขตกรุงเทพมหานคร อาจแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การรวมตัวของกลุ่มนชนชั้นกลาง หรือกลุ่ม

บุคคลที่ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จัดตั้งเป็นกลุ่ม ชุมรม สมาคม มูลนิธิ โดยแม้จะมีคุณย์ กลางอยู่ในกรุงเทพฯ แต่มีบางองค์กรที่ทำงานในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของทั่วประเทศ ตัวอย่าง เช่น สมาคมสร้างสรรค์ไทย (ดาวเทียม) มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิโลกสีเขียว มูลนิธิสีบาน นาคเสนียร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะการต่อต้าน คัดค้านโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ เช่นเดียวกับ การรวมกลุ่มในลักษณะเดียวกันในภาคอื่น ๆ เช่น การรวมตัวคัดค้านการสร้างทางด่วนขึ้นที่สอง ของชุมชนบ้านครัว หรือการต่อต้านของกลุ่มครูและนักเรียนโรงเรียนมาเดร์เดอวิทยาลัย ใน การก่อสร้างสถานีรับส่งของรถไฟฟ้า ซึ่งโครงการเหล่านี้มีผลกระทบต่อชุมชน ตลอดจนปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่ท่องเที่ยวดำเนินการอยู่

ตัวอย่างกิจกรรมที่กลุ่มเหล่านี้ได้ดำเนินการเพื่อปกป้องห้องถ่ายในเรื่องล้วนแล้วล้อม เช่น การรวมตัวของชุมชนชาวบ้านทางภาคเหนือ เพื่อให้รัฐยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ ซึ่งมีการจัดตั้งระบบเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ในระดับหมู่บ้าน และขยายตัวไปตามแนวที่เป็นป่าผืนเดียว กัน เช่น ชุมชนแม่วาง ที่ครอบคลุมพื้นที่ถึง 4 อำเภอ ค่อยๆแล่ป่าบันดอยร่วมกัน และแนวความคิดนี้ได้ขยายตัวลงมาสู่พื้นที่อุ่มน้ำตอนล่างมากขึ้น มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกลุ่มน้ำระดับภูมิภาคในหลายจังหวัด เช่น เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน พะเยา น่าน และพบร่วมกันครั้งมีการทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรชาวบ้านกับภาครัฐ เช่น โครงการพัฒนาที่สูงดอยสามหมื่น ที่เป็นหน่วยอนุรักษ์ต้นน้ำ โดยชาวบ้านเข้ามาช่วยดูแล และรักษาป่าและไฟป่า แต่ก็มีกรณีความขัดแย้งของชาวบ้านและภาครัฐ เช่น กรณีป่าสนวัดจันทร์ ที่เป็นต้นน้ำแม่แจ่มจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันบุชป่าสน เพื่อคัดค้านโครงการตัดไม้ แปรรูปขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และได้ขยายเชื่อมโยงไปถึงอำเภอชุดด้วย เนื่องจากล้าน้ำแม่แจ่มให้ผ่านอำเภอชุด เหล่านี้ เป็นความรู้สึกผูกพันของคนที่อยู่ลุ่มน้ำเดียวกัน เกิดการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เกิดความรู้สึกว่า เป็นพากเดียวกัน ต้องช่วยเหลือกัน เกิดเป็นแนวคิด เครือข่ายลุ่มน้ำ และนอกจากเป็นแนวคิด การเชื่อมโยงของเครือข่ายที่อยู่ลุ่มน้ำเดียวกันแล้วยังเป็นจุดเริ่มต้นความร่วมมือกับคนในห้องถ่าย ซึ่งเป็นคนชั้นกลางในเมือง และพบร่วมกิจทางเช่นนี้กำลังขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และมีพลังมากขึ้น (ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, 2539)

จากตัวอย่างการรวมกลุ่มของกลุ่มนบุคคลและเครือข่าย เพื่อทำงานด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย ทั้งในเขตเมืองและชนบท ของประเทศไทย จึงมี darüberในการสร้างองค์กร ซึ่งทำหน้าที่เป็นองค์กรประสานงานกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นผลพวงมาจากการจัดงานเวทสิ่งแวดล้อมที่จัดขึ้นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2533 และมีการดำเนินการจัดมาทุกปี อาจถือได้ว่างานเวทสิ่งแวดล้อม นั้นได้กลายเป็น "สะพานเชื่อมโยง" องค์กรด้านสิ่งแวดล้อมทั่วประเทศ ทั้งของภาครัฐ ธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน ตลอดจนเครือข่ายองค์กรต่าง ๆ ให้มีโอกาสได้มาพบปะ แลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์ พร้อมกับการร่วมกันกำหนดบทบาทขององค์กร สมาชิก และร่วมกันประมวลข้อเสนอแนะต่อรัฐบาล ต่อผู้บริหารองค์กรระดับนโยบาย และสาธารณะทั่วไป และจากการประชุมประจำปี เทศสิ่งแวดล้อม 38 นี้เอง ได้มีแนวโน้มในการ

จัดตั้ง “ข่ายความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาไทย” (Thai Environment and Development NETwork-TEDNET) ขึ้นเพื่อเป็นองค์กรประสานงานขององค์กรสมาชิกที่มีอยู่ทั้งหมดประมาณ 200 องค์กร โดยกำหนดภาระกิจและกลยุทธ์หลัก คือ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมองค์กรสมาชิก “เครือข่ายสิ่งแวดล้อม” และ “ประชาคมจังหวัด” ให้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐและภาคธุรกิจ ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ (อนุชาติ พวงล้ำลี (บรรณาธิการ), 2540)

มีงานศึกษาถึงบทบาทขององค์กรสาธารณะไทย ในการจัดการสิ่งแวดล้อม ของ พศ. ดร. ดาวรัตน์ อานันทะสุวงศ์ และ พศ.ดร.อรุส ลีลาฤทธินิต (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539) ที่ศึกษาเฉพาะองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม 44 องค์กร ซึ่งได้จัดทำเบี้ยน เป็นองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า องค์กรเหล่านี้ได้เข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานของรัฐ โดยรัฐให้โอกาสในการเข้าร่วมทั้งในระดับการเสนอความคิดเห็นและระดับการตัดสินใจด้วย

องค์กรด้านสาธารณสุข

ในอดีต้นนี้การดูแลสุขภาพและการสาธารณสุข มักเป็นการรับผิดชอบของครอบครัวและชุมชน ต่อมากว่าหน้าทางการแพทย์และการพัฒนาระบบสาธารณสุขแผนปัจจุบัน ทำให้ภาครัฐเข้ามายึดบทบาทแทนที่ครอบครัวและชุมชน แต่ปัญหาของคุณภาพประสิทธิภาพและการกระจายการให้บริการของภาครัฐยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาสาธารณสุขได้โดยลำพัง จึงมีความพยายามนำความคิดที่จะให้ประชาชนและชุมชนช่วยดูแลสุขภาพของตนเองตามหลักการของ “สาธารณสุข มูลฐาน” เกิดเป็นโครงการของภาครัฐ ที่จัดตั้งอาสาสมัครสาธารณสุข และการสนับสนุนการรวมตัวเป็นกลุ่มของกองทุนต่างๆ เช่น กองทุนยา กองทุนสุขาภิบาล จนถึงการจัดตั้งศูนย์สาธารณสุข มูลฐานชุมชน แต่ก็พบว่าความพยายามเหล่านี้ ไม่ประสบความสำเร็จเท่าไหร่นัก เนื่องจากเป็นการจัดตั้งและซื้อจากภาครัฐ

ในขณะเดียวกันก็เกิดกลุ่มขององค์กรของเอกชนที่รวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมด้านสุขภาพ อนามัยทั้งในระดับชุมชนชนบท ในเขตเมือง มีกิจกรรมตั้งแต่การพัฒนาบริการสุขภาพ จนถึงการคุ้มครองผู้บุกรุก การดำเนินการขององค์กรทางด้านสาธารณสุขของภาคเอกชนหรือประชาชนมีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมแห่งความสำเร็จหลายกิจกรรม เช่น การวางแผนครอบครัว การสุขาภิบาล น้ำสะอาด การพัฒนาโรงพยาบาลชุมชน สถานีอนามัย การเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพสู่ประชาชน การคุ้มครองผู้บุกรุกด้านสุขภาพ การเผยแพร่และพัฒนาสมุนไพรและการแพทย์พื้นบ้าน การรณรงค์เรื่องการไม่สูบบุหรี่ เป็นต้น โดยมีข้อสังเกตว่า ความสำเร็จมักเกิดขึ้นกับองค์กรที่ทำงานประสานงานกับภาครัฐและธุรกิจ (สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ, 2540)

กลุ่มหรือองค์กรที่รวมตัวกันเพื่อทำงานด้านสุขภาพมีจำนวนมากพอสมควร ดัง ข้อมูลเมื่อปี พ.ศ.2535 พบว่ามีประมาณ 170 องค์กร โดย 130 องค์กรได้จัดทำเบี้ยนเป็นมูลนิธิ เป็นสมาคม 30 องค์กร และมีเพียง 10 องค์กรที่ไม่ได้จัดทำเบี้ยน ซึ่งจำนวนองค์กรที่จัดทำเบี้ยนนี้

สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมหลักและวิธีดำเนินกิจกรรมที่เน้นลักษณะสวัสดิการสังคมสงเคราะห์เป็นหลัก แต่ก็พบว่ามีจำนวนไม่น้อยที่เป็นการรวมกลุ่มของแพทย์ หรือเภสัชกร ที่มีแนวความคิดก้าวหน้า ที่พยายามผลักดันกิจกรรมเพื่อสนับสนุนสุขภาพอนามัยของประชาชน (Amara Pongsapich, 1994 b)

รูปแบบขององค์กรสาธารณะที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เพิ่ญจันทร์ ประดับมุข (2540) ได้เสนอไว้เป็น 4 ลักษณะคือ

- 1) องค์กรอิสระสาธารณะประโยชน์ ที่เป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มเพื่อนหรือบุคคลมาร่วมทำกิจกรรมกัน และค่อยๆ ก่อรูปเป็นองค์กร มีการขยายกิจกรรม ขยายจำนวนสมาชิก จนพัฒนาแนวทางกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคม ที่อาศัยความรู้ความชำนาญให้เกิดประโยชน์ ตัวอย่าง องค์กรลักษณะนี้จะได้แก่ มูลนิธิหมอกาหัวบ้าน มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา (กลุ่มศึกษาปัญหา) มูลนิธิแพทย์ชนบท ชุมชนแพทย์ชนบท สมาคมทำหมันแห่งประเทศไทย มูลนิธิยอทไลน์ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ สมาคมพัฒนาประชากร เป็นต้น
- 2) องค์กรวิชาชีพ สมาชิกขององค์กรลักษณะนี้จะเป็นคนของรัฐ แต่ต้องการรวมตัวกัน โดยเป้าหมายในระยะแรกอาจเป็นเพื่อพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหา และหาแนวทางแก้ไข โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับวิชาชีพของตนเอง แต่ก็มีบางส่วนที่พัฒนาเพื่อไปสู่การใช้วิชาชีพ เพื่อประโยชน์ของประชาชน พนวจางองค์กรมีบทบาทมากจนได้รับการยอมรับจากภาครัฐ ถึงกับมีกฎหมายรับรองให้ด้วย เช่น แพทย์สปา สภากาพยาบาล ทันตแพทย์สปา และสภากเภสัชกรรม เป็นต้น
- 3) กลุ่มหรือองค์กรประชาชนที่รวมตัวโดยการเริ่มจากประชาชน เช่นการรวมตัวของประชาชนเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ตัวอย่างที่เห็นชัดๆ คือ การรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันเมื่อเกิดปัญหาวิกฤต เช่น เหตุการณ์เกิดภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม และการรวมกลุ่มกันในสถานการณ์ปัญหาโรคเอดส์ เช่น กลุ่มผู้ติดเชื้อเออดส์ กลุ่มเพื่อนชีวิตใหม่ เป็นต้น
- 4) องค์กรที่รวมตัวโดยรัฐ กลุ่มเหล่านี้จะได้แก่ อสม. และ พสส. ภายใต้แนวความคิดสาธารณะชุมชนฐาน ซึ่งบทบาทของกลุ่มนี้ ตั้งที่ก่อตัวไว้ข้างต้นว่า ไม่ประสบความสำเร็จในการทำงาน และการผลักดันให้มีกิจกรรมในการดูแลสุขภาพของประชาชนมากนัก เนื่องจากยังมีลักษณะการดำเนินการในลักษณะ Top-down

การขยายตัวขององค์กรที่ทำงานด้านสาธารณสุข ทั้งจำนวนและบทบาท ทำให้เกิดการจัดตั้งองค์กรเพื่อทำหน้าที่ เป็นผู้ประสานงานองค์กรที่ทำงานด้านสาธารณสุขด้วยกัน เมื่อносองค์กรที่ทำงานด้านพัฒนาและสิ่งแวดล้อม เป็น “คณะกรรมการประสานงานองค์การเอกชนเพื่อการสาธารณสุขชุมชน (คปอส.) ” เมื่อปี พ.ศ.2526 เพื่อเป็นผู้ประสานงานระหว่างองค์กรสมาชิก

ด้วยกัน และองค์กรของรัฐ และระหว่างประเทศและเพื่อผลักดันกิจกรรมที่ส่งผลต่อการดำเนินงานสาธารณะอย่างเป็นระบบ รวมถึงสนับสนุนการทำงานขององค์กรสมาชิกทั้งด้านวิชาการและทรัพยากรอื่น ๆ

สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโอดส์ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีการขยายบทบาทและกิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชน ให้มีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหา การทำงานเกี่ยวกับโรคโอดส์ ไม่ได้จำกัดเฉพาะองค์กรที่เน้นงานสาธารณสุขหรืองานด้านสุขภาพเท่านั้น แต่องค์กรเอกชนที่เคยมีกิจกรรมเน้นหนักทางด้านอื่น ๆ ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทในงานอันเกี่ยวข้องกับโรคโอดส์ด้วย และพบว่าในขณะเดียวกันก็จะเกิดองค์กรใหม่เพื่อทำงานเรื่องเอดส์โดยเฉพาะเช่นกัน ดังที่ นาถฤทธิ์ และ วรรณา (2535) ได้เคยรวบรวมรายชื่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับโรคโอดส์โดยจำแนกองค์กรที่เน้นกิจกรรมเรื่องโรคโอดส์เป็นหลัก และองค์กรที่มีกิจกรรมเกี่ยวกับโรคโอดส์ร่วมกับกิจกรรมอื่นถึง 45 องค์กร ปัจจัยที่ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนได้สนใจในกิจกรรมเกี่ยวกับโรคโอดส์นั้น ส่วนหนึ่งเนื่องจากความเกี่ยวพันระหว่างโรคโอดส์กับกิจกรรมหลักขององค์กรเหล่านั้น เช่น องค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับการช่วยเหลือเด็กที่พบร้าเด็กในโครงการติดเชื้อเอชไอวี เป็นต้น นอกจากนี้ส่วนหนึ่งยังเป็นปัจจัยจากการสนับสนุนในการให้เงินทุนแก่หน่วยงานต่าง ๆ ใน การรณรงค์ป้องกัน และควบคุมเกี่ยวกับโรคโอดส์ ทำให้องค์กรเหล่านี้หันมาสนใจในงานนี้เพิ่มขึ้น แต่ลักษณะกิจกรรมที่ดำเนินการนั้นเป็นการเน้น กิจกรรมเชิงป้องกัน เป็นหลัก และมักเป็น กิจกรรมที่ไม่ต่อเนื่อง บางครั้งลักษณะการทำงานก็เป็นการทำงานแบบการประสานงาน ส่งต่อให้ องค์กรที่ทำงานเฉพาะด้านมากกว่า (นาถฤทธิ์ เด่นดวง และวรรณา จารุสมบูรณ์, 2535)

อย่างไรก็ตามก็มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการองค์กรพัฒนาด้านเอดส์” ขึ้นเพื่อเป็นตัวประสานงานระหว่างองค์กรสมาชิก และพบว่า ภาครัฐได้เริ่มให้ความสำคัญขององค์กรพัฒนาเอกชนในการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคโอดส์ โดยการให้ความสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน ทั้งด้านการจัดสรรงบประมาณสนับสนุน อีกทั้งแนวคิดในการประสานงานและร่วมมือ เกิดการทำงานในลักษณะประสานงานกัน เช่น การจัดตั้งอนุกรรมการเพื่อทำหน้าที่ประสานงานระหว่างภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน กระทรวงสาธารณสุข คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนในการป้องกันโรคโอดส์ในคณะกรรมการเอดส์แห่งชาติ หรือ การแต่งตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นกรรมการในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ (นาถฤทธิ์ เด่นดวง และวรรณา จารุสมบูรณ์, 2535)

4. บทสรุปและสังเคราะห์

จากการเสนอถึงบทบาทขององค์กรสาธารณะประโยชน์ต่าง ๆ ที่เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคล หรือหน่วยงานที่มีลักษณะการรวมตัวกันตามความสนใจในประเด็นหรือปัญหาเดียวกัน หรือเน้นการรวมตัวกันเนื่องจากมีผลประโยชน์ร่วมกันก็ตาม การรวมตัวเหล่านี้มักมีเป้าหมาย คือรวมกันเพื่อแก้ไขปัญหา หรือดำเนินกิจกรรมบางอย่าง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่เห็นพ้องต้องกัน ลักษณะของการรวมตัวนี้ แม้บางท่านอาจจะไม่เห็นด้วยว่า เป็นการรวมตัวกันลักษณะเป็นประชาสังคม แต่การรวมตัวนี้ อาจสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาสังคมได้แม้ว่าการพัฒนาของแต่ละองค์กรจะมีระดับไม่เท่ากัน เนื่องด้วยเป้าหมายการรวมกลุ่มและการดำเนินการของแต่ละองค์กรมีระดับต่างกัน บทความนี้จึงได้พยายามรวบรวมองค์กร หรือหน่วยงานที่คิดว่า เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีลักษณะเป็นประชาสังคม หรือมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาเป็นประชาสังคมได้ (ซึ่งอาจเป็นแล้วในสายตาของบางคน อันเป็นผลมาจากการความหลากหลายในการจำกัดความของคำว่า ประชาสังคม ว่ามีขอบเขตกว้างขวางแค่ไหน) ซึ่งจากการทบทวนลักษณะ และสถานภาพขององค์กรเหล่านี้ อาจสรุปถึงการเกิดขึ้นขององค์กรเหล่านี้ ได้ว่า มีสาเหตุ หรือว่าเราผลักดัน จากอะไรบางอย่าง พร้อมทั้งสรุปถึงลักษณะเด่น ๆ ขององค์กรที่มีความหลากหลายกันทั้งทางด้านความเป็นมา วัตถุประสงค์ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนความเป็นไปได้ในการพัฒนาสู่ความเป็นประชาสังคมที่มีความเข้มแข็งได้ในอนาคต

การเกิดขึ้นของกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ในสังคมไทย

ได้มีผู้ศึกษาถึงการเกิดการรวมกันของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ว่ามีสาเหตุมาจากปัจจัยหรือแรงผลักดันหลายประการ ซึ่งพอจะสรุปได้ดัง

(1) เป็นผลมาจากการที่ภาครัฐ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการ หรือไม่มีความสามารถ ในการช่วยแก้ไขปัญหา หรือแก้ไขปัญหามิถูกจุด (Rapin Eiamlapa, 1990; Amara Pongsapich, 1994a) ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการความอ่อนแอกของภาครัฐ ทำให้เกิดข้อจำกัดมากในเรื่องของเงินปัจจัย และแนวทางในการแก้ปัญหา ซึ่งจุดหนึ่งจะมาจากการด้านกระบวนการราชการ เอง ที่มีลักษณะเจ้าชูนมูลนาย อีกทั้งมีกฎระเบียบ และขั้นตอนมากมาย ทำให้เกิดความล่าช้า และไม่คล่องตัวในการทำงาน นอกจากนี้ด้านของเจ้าหน้าที่ของรัฐเองก็เป็นส่วนหนึ่ง เนื่องจากไม่เข้าใจปัญหาที่แท้จริง หรือบางครั้งก็ไม่อยู่ในสถานะที่จะช่วยแก้ปัญหาได้ (Rapin Eiamlapa, 1990) ด้วยอย่างที่เห็นได้ เช่น การเกิดองค์กรที่ทำงานด้านสังเคราะห์ และการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งได้เข้ามาช่วยเหลือคนในสังคม ที่มีปัญหាដันเนื่องมาจากการพัฒนาของเศรษฐกิจและสังคม และส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนต่าง ๆ ไม่ว่าเป็นเด็ก เยาวชน คนยากจนในเมือง คนในชนบท เป็นต้น เกิดเป็นองค์กรช่วยเหลือสังคมในลักษณะสังคมสังเคราะห์ องค์กรที่มีกลุ่มเป้าหมายในการทำงานด้านเด็กและเยาวชน สตรี หรือองค์กรที่มีเป้าหมายเฉพาะในการทำงาน เช่น ด้านพัฒนา ด้านสิ่งแวดล้อม

ด้านการสาธารณสุข นอกจากนี้ยังพนักการรวมตัวเพื่อจัดการและแก้ไขปัญหาอันเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านเอง โดยรวมตัวกันเป็นเครือข่ายต่าง ๆ เกิดเป็นทางเลือกใหม่สำหรับงานพัฒนา

(2) เกิดจากการต้องการความช่วยเหลือสังคมของ 1) คนรุ่นใหม่ ซึ่งกลุ่มนี้คนรุ่นใหม่มักเป็นกลุ่มคนที่เติบโต และได้พัฒนาความคิด และอุดมการณ์ของการช่วยเหลือสังคม ในรั้วมหาวิทยาลัย หรือจากประสบการณ์การทำงานกับคนชนบท ซึ่งกลุ่มนี้จะมีความกระตือรือร้นที่จะทำงานเพื่อสังคม และช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส 2) คนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมักมีการรวมตัวเพื่อช่วยเหลือในลักษณะการสังคมสงเคราะห์ เช่น การทำงานของมูลนิธิ หรือสมาคมต่าง ๆ ที่ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ สาธารณกุศล 3) ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้เกิดความต้องการช่วยเหลือแก้ไขปัญหา เช่นการรวมกลุ่มของคนในห้องถิน เพื่อแก้ไขเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการแพร่กระจายของโรคเอดส์ ซึ่งกลุ่มที่ 3 นี้ จะเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่หรือขอบข่ายที่ค่อนข้างจำกัดมากกว่า ส่องกลุ่มแรก

ฉะนั้น แรงผลักดันที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันนั้น มีความแตกต่างกันตามลักษณะของแนวคิดในการทำงาน โดยบางกลุ่มอาจเข้ามาทำงานสาธารณประโยชน์ ด้วยแรงผลักดันของศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นลัทธิทางศาสนา เช่นการรวมกลุ่มทำงานสังคมสงเคราะห์ของกลุ่มองค์กรของศาสนาคริสต์ หรือลัทธิทางสังคม ตามลักษณะการทำงานของผู้ที่อยู่ในสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ต้องการเป็นผู้ให้แก่สังคมบ้าง หรือคนรุ่นใหม่ที่มีอุดมการณ์ หรือลัทธิของความเป็นกลุ่มที่มีเชื้อชาติ/อาชีพ เดียวกัน เช่น กลุ่มคนเงิน กลุ่มการค้า กลุ่มวิชาชีพต่าง ๆ หรือลัทธิห้องถิน ลัทธิบ้านเกิด ที่ผลักดันให้เกิดการรวมตัวของคนในระดับห้องถิน โดยพบว่า การรวมกลุ่มกันบนพื้นฐานของลัทธิในลักษณะหลังนี้กำลังเติบโตตามห้องถินต่าง ๆ และเริ่มเป็นกลุ่มที่มีพลังและศักยภาพค่อนข้างสูงที่จะสามารถพัฒนาไปสู่กระบวนการประชาสังคมได้

(3) การที่รัฐบาลเริ่มกระจายอำนาจ และยอมรับการรวมกลุ่มขององค์กรต่าง ๆ มาขึ้นพร้อมกับการเกิดแนวคิด “ประชาสังคม” ขึ้นในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นอย่างค่อนข้างชัดเจน ทั้งในเขตเมืองและชนบท เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา หรือดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน (Yamamoto, 1994) ที่เห็นได้ชัดคือ การเกิดขึ้นอย่างค่อนข้างมากมายของกลุ่มหรือองค์กรใหม่ ๆ ที่สนใจในปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทย

ลักษณะการรวมกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทย

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า การรวมกลุ่มต่าง ๆ นั้น อาจเป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นจากบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันในประเด็นหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมและอาจเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อพิทักษ์ป้องผลประโยชน์ อันเนื่องมาจากการมองเห็นความสำคัญของปัญหา หรือการที่ได้รับผล

กระบวนการจากการดำเนินการของพัฒนารัฐและเอกชน ซึ่งลักษณะของการรวมกลุ่มทั้งสองลักษณะนั้นมีจุดเด่น ๆ ที่สามารถนำมากล่าวสรุปไว้ได้หลายประการคือ

(1) การเกิดของกลุ่มหรือองค์กร ที่เป็นการรวมตัวกันของบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันนั้น โดยเฉพาะกลุ่มหรือองค์กรที่ทำงานในลักษณะการช่วยเหลือในเชิงสังคมสงเคราะห์หรือองค์กรพัฒนาทั้งหลาย มักเป็นการรวมกลุ่มกันของกลุ่มน榛ชั้นกลาง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยหรือผู้ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ค่อนข้างดีหรือดี ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความพร้อมทั้งทางด้านแรงงานใจและแนวความคิดที่จะร่วมกันทำกิจกรรมด้วยกัน โดยลักษณะของผู้ที่ทำงานในองค์กรพัฒนานั้นส่วนใหญ่เป็นกลุ่มน榛ชั้นกลางซึ่งได้รับอิทธิพลและแนวความคิดในการพัฒนาสังคมมาจากการเข้าร่วมกิจกรรมในมหาวิทยาลัย และจากประสบการณ์ในการทำงานภาคสนามก่อน (มูลนิธิอาสาสมัครเพื่oSังคม, 2539; Yamaoto, 1994) ส่วนการรวมกลุ่มเพื่อการดำเนินการกิจกรรมที่ออกมายังลักษณะสังเคราะห์นั้น มักเป็นกลุ่มคนที่มีสภาพทางสังคม และฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดี หรือดี เช่น กลุ่มบุคคลที่ทำงานในส่วนราชการสังเคราะห์ แห่งประเทศไทยหรือสถาบันแห่งชาติ หรือแม้แต่ในสมาคม มูลนิธิ ที่ทำกิจกรรมด้านสาธารณกุศล โดยเฉพาะในส่วนของฝ่ายบริหาร ก็มักจะเป็นคนในกลุ่มนี้ แม้ว่าผู้ทำงานในการช่วยเหลือจริง ๆ อาจประกอบด้วยบุคคลหลายสถานะ และหลากหลายในอาชีพก็ตาม

(2) การรวมกลุ่มในลักษณะเพื่อปกป้องผลประโยชน์ ที่มีกิจกรรมออกมายังรูปของการรวมกลุ่มของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน และมีกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมเหมือนกัน กลุ่มลักษณะนี้จะได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์หรือทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในภูมิภาคต่าง ๆ ตลอดจน กลุ่มที่เน้นการรวมตัวกันโดยมีเป้าหมายในการคัดค้านหรือต่อต้านการดำเนินการโครงการต่าง ๆ ของรัฐและเอกชน กลุ่มลักษณะนี้มักเป็นกลุ่มชาวบ้านซึ่งถือได้ว่า เป็นกลุ่มราษฎร (grass root) ของสังคมไทย ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการต่าง ๆ ตัวอย่างของกลุ่มลักษณะนี้ จะได้แก่ การรวมตัวของชุมชนบ้านครัวในกรุงเทพฯ การรวมตัวของชาวบ้านในการคัดค้านโครงการสร้างเขื่อนน้ำโจน และที่กำลังเป็นปัญหาในปัจจุบันคือ กลุ่มชาวบ้านที่กำลังคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ในจังหวัดแพร่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรวมตัวของกลุ่มเกษตรรายย่อย หรือกลุ่มสมชชากวนจน ซึ่งกลุ่มลักษณะหลังนี้ได้มีการเปลี่ยนเป็นรายงานอีกชิ้นหนึ่งที่เน้นการศึกษา การรวมกลุ่มของคนในระดับราษฎรนี้

(3) การจดทะเบียนหรือไม่จดทะเบียนของกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ออมรา พงศานิชญ์ (1994b) เคยกล่าวถึงว่า การรวมตัวของกลุ่มต่าง ๆ นั้น จะมี 2 ลักษณะคือ 1) เป็นการรวมกลุ่ม และมีการจดทะเบียนกับหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจะออกมายังรูปของลักษณะการตั้งเป็นสมาคม หรือมูลนิธิเป็นส่วนใหญ่ และ 2) เป็นการรวมตัวเป็นกลุ่ม แต่ไม่ได้มีการจดทะเบียนกับหน่วยราชการ กลุ่มหลังนี้จึงมีชื่อของกลุ่มออกมายังรูปของโครงการ กลุ่ม คณะกรรมการ ฯลฯ การกำหนดให้มีการจดทะเบียนนี้ เป็นมาตรการของภาครัฐที่มีขึ้นเพื่อเป็นการควบคุมการดำเนินการกิจกรรมของ

กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่ดังขึ้น โดยรัฐได้พยายามออกพระราชบัญญัติ เพื่อควบคุมการตั้งกลุ่มต่าง ๆ หลายฉบับ เช่น

- พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2485 ที่ให้กลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งเป็นสมาคม หรือมูลนิธิได้จดทะเบียน โดยอาจจดกับกระทรวงมหาดไทย หรือหากเป็นกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ก็จะจดทะเบียนกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- พระราชบัญญัติสมาคมการค้า พ.ศ. 2509 ที่ออกมาเพื่อควบคุมดูแลสมาคมการค้าต่าง ๆ ที่ดังขึ้น โดยให้สมาคมที่ดังขึ้น ได้จดทะเบียนกับกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์
- พระราชบัญญัติการณาบานกิจ พ.ศ. 2517 ที่ออกมาเพื่อควบคุมสมาคมณาบานกิจศพ ที่เกิดขึ้นอย่างมากใน โดยเฉพาะในสังคมชนบท

หากพิจารณาดูถึงผลดี และผลเสียของการจดทะเบียนนั้น ประเด็นที่เด่นชัดในผลดีคือ การได้รับการยกเว้นการเสียภาษี ส่วนผลเสียนั้นก็คือ การที่ต้องรายงานกิจกรรมต่าง ๆ แก่ภาครัฐ ซึ่งการจดทะเบียนนั้นต้องมีเงื่อนไขการจดทะเบียนที่สำคัญ โดยเฉพาะในการตั้งมูลนิธิ หรือสมาคม ที่ต้องจดทะเบียนกับกระทรวงมหาดไทยนั้น ต้องกำหนดวัตถุประสงค์ว่า “ไม่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการเมืองแต่ประการใด” อย่างไรก็ตาม หากต้องการจัดตั้งสมาคมที่ต้องการดำเนินการเกี่ยวกับการเมือง ก็สามารถทำได้ เพราะไม่มีกฎหมายห้าม แต่หากต้องการจดทะเบียนจัดตั้งมูลนิธิโดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อการกุศลสาธารณก์ที่ต้องให้มีข้อความกำกับว่า “ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง” และถ้าต้องการให้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมและสนับสนุนระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ก็สามารถทำได้ โดยต้องระบุให้ชัดเจนไว้ในวัตถุประสงค์ว่า “เพื่อส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ด้วยความเป็นกลาง และไม่ให้สนับสนุนด้านการเงินหรือทรัพย์สินแก่นักการเมือง หรือพรรคการเมืองใด” (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, 2538)

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า ในสายตาของภาครัฐนั้น รัฐยังไม่ไว้วางใจการดำเนินกิจกรรมขององค์กรต่าง ๆ จึงได้มีการออกกฎหมาย พระราชบัญญัติต่าง ๆ เพื่อเป็นกลไกในการควบคุม แต่ก็เป็นการควบคุมได้เฉพาะหน่วยงาน หรือองค์กรที่ต้องการจดทะเบียนกับภาครัฐเท่านั้น ยังมีหน่วยงาน กลุ่ม หรือองค์กรอีกเป็นจำนวนไม่น้อย ที่ไม่มีการจดทะเบียนกับหน่วยงานของรัฐ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐยังไม่ไว้ใจแต่บทบาทของกลุ่ม หรือองค์กร โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ในสายตาของรัฐเริ่มดีขึ้น อันเห็นได้จากการมีส่วนร่วมขององค์กรพัฒนาเอกชนในการเข้าร่วมประชุมสัมมนาในระดับนโยบายกับภาครัฐ หรือการเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะในการร่วมวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 (Yamamoto, 1994, เอกน ภาคบุตร, 2533) นอกจากนี้องค์กรเหล่านี้ก็เห็นความจำเป็นในการที่ต้องมีการประสานงานร่วมกับภาครัฐด้วยเช่นกัน จึงมีความพยายามจากหลายองค์กรที่ทำงานในกลุ่มเป้าหมายเดียวกัน หรือมีวัตถุประสงค์ของการทำงานที่คล้าย ๆ กันรวมตัวกัน และจัดให้มีศูนย์กลางที่เป็นตัว

โดยประสานงานระหว่างองค์กรที่เป็นสมาชิก และระหว่างองค์กรกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น การตั้งสภาคองค์กรเด็กและเยาวชน (สอดย.) การตั้งข่ายความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาไทย และการตั้งคณะกรรมการประสานงานองค์การเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) เป็นต้น แต่สำหรับกลุ่มหรือองค์กรที่รวมตัวกันในระดับภาคทั้งๆ ในสายตาของภาครัฐยังไม่ได้ขึ้นมากเท่ากับกลุ่มหรือองค์กรอื่น ดังจะเห็นได้จาก การมีการสร้างกลุ่มเพื่อต่อต้านการเรียกร้อง (สร้างมือบชนมือบ) ไม่ว่าในกรณีสมัชชาคนจน หรือ เขื่อนแก่งเสือเต้น และบางครั้งก็มีการปราบปรามอย่างค่อนข้างรุนแรง ซึ่งก็มักไม่ค่อยได้รับความสนใจจากสาธารณะท่าไรนัก นอกจากหน่วยงานหรือบุคคลที่เลิงเห็นความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้น การปราบปรามอาจออกมายื่นรูปของการลองสังหารผู้นำชาวบ้าน ที่มีการกระทำมานานแล้ว และยังมีอยู่แม้ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น กรณีสังหารครูประเวียน บุญหนัก ในกรณีคดีค้านโรงโน่นให้ในจังหวัดเลย เมื่อปี พ.ศ. 2538 หรือออกมายื่นรูปการปราบปรามโดยกำลังเจ้าหน้าที่ เช่น ในกรณีชาวนากำแพงที่ทำการปิดถนนชุมชนประท้วงให้รัฐแก้ไขปัญหาที่ทำกินเขตปา และปัญหาราคาข้าว เมื่อปี พ.ศ. 2536 หรือการหายตัวไปในกรณีของ หนองโพธิอ่าวน ผู้นำแรงงาน และนางสุชาดา คำฟูบุตร ที่คดีค้านโรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างมลภาวะ เมื่อปี พ.ศ. 2537 เป็นต้น (นกมล ทับจุ่มพล และคณะ 2539)

เหตุการณ์เหล่านี้ได้แสดงถึงความแตกต่างในการได้รับการปฏิบัติจากภาครัฐต่อกลุ่มหรือองค์กรที่มีโครงสร้างตลอดจนวิธีการดำเนินงานกิจกรรมที่แตกต่างกัน อาจมาจากการที่ลักษณะการเคลื่อนไหว ซึ่งหากเป็นการผลักดันหรือเคลื่อนไหวที่ไม่กระทบต่อความมั่นคงหรืออำนาจภาครัฐ ภาครัฐจะยอมรับบทบาทนี้ได้ แต่หากการเคลื่อนไหวในประเด็นหรือกรณีที่เกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐที่มีความสัมพันธ์กับผลกระทบประโยชน์ที่ขัดแย้งกับชาวบ้าน สถานะของการรวมกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนจะกลายเป็นข้อจำกัดทันที (เงenk นาคบุตร, 2533)

ลักษณะการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เป็นการเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ที่แตกต่างกัน ประกอบกับมีโครงสร้าง ลักษณะการรวมกลุ่มและการดำเนินกิจกรรม ที่แตกต่างกันด้วย ฉะนั้น การพัฒนากลุ่มหรือองค์กรต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทย ให้เป็นประชาสังคมที่เข้มแข็ง และมีการดำเนินงานที่สามารถส่งผลกระทบในทางที่เป็นประโยชน์แก่สังคมนั้น จึงไม่เท่าเทียมกันด้วย ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาถึงความเป็นไปได้ของแต่ละกลุ่มหรือองค์กร ภายใต้เงื่อนไขของบริบทที่กลุ่มหรือองค์กรนั้นๆ ดำรงอยู่

ยุทธศาสตร์การผลักดันประชาสังคมในสังคมไทย

หากพิจารณาจากการรวมกลุ่มต่างๆ ทั้งที่เป็นการรวมกลุ่มในรูปของสมาคม มูลนิธิ สโมสร ที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมายหรือกลุ่มโครงการ กิจกรรม ที่ไม่ขึ้นทะเบียนกับภาครัฐ จะพบว่ามีกลุ่มองค์กรต่างๆ เกิดขึ้นมากมายในสังคมไทย โดยกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ สามารถแยกเป็นกลุ่มองค์กรเอกชนสาธารณะประโยชน์ ที่ทำงานลักษณะสังคมสงเคราะห์ กลุ่มองค์กรทางธุรกิจ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มองค์กรชาวบ้าน หรือองค์กรประชาชน และอาจรวมถึงกลุ่มองค์กร

เอกชนที่จัดตั้งโดยภาคธุรกิจ เช่น โครงการตามเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไทย เป็นต้น ซึ่งการรวมกลุ่มขององค์กรต่าง ๆ ข้างต้นจะสามารถผลักดันไปสู่กระแสร์ชาสังคมหรือไม่นั้น จะต้องพิจารณาจากโครงสร้างอำนาจในสังคมที่อาจเป็นตัวช่วยสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคในการผลักดันได้ กลุ่มที่สำคัญในโครงสร้างอำนาจของสังคมไทย คือภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชนหรือสังคม

ในอดีตที่ผ่านมาภาครัฐได้เติบโตอย่างมาก โดยเฉพาะในลักษณะรวมศูนย์อำนาจ แต่ขาดประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาในสังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น สำหรับภาคธุรกิจยังมีภาพของการดำเนินกิจกรรมที่มุ่งกำไร จนเป็นภาคที่มีอำนาจเงินและอำนาจปัญญา และสามารถเชื่อมโยงกับภาครัฐ เพื่อให้มีการใช้อำนาจจรรจุ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินธุรกิจ ซึ่งเป็นจุดหนึ่งที่นำไปสู่ปัญหาวิกฤตต่าง ๆ ในปัจจุบัน ไม่ว่าเป็นเรื่องของความเหลื่อมล้ำในสังคม ความเสื่อม堕落ของทรัพยากรธรรมชาติ และสำหรับภาคประชาชนนั้น เป็นภาคที่แบกรับปัญหาในสังคม โดยยังไม่สามารถมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาได้อย่างจริงจัง โครงสร้างอำนาจทั้งสามกลุ่มนี้ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างไม่มีดุลยภาพ (สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ, 2540) คำถานที่เกิดขึ้นก็คือ จะทำอย่างไรภาคต่าง ๆ ทั้งสามภาคมีความสัมพันธ์อย่างมีดุลย์อำนาจเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะภาคประชาชนจำเป็นต้องเข้มแข็งขึ้น ในขณะที่ภาครัฐควรจะต้องเล็กลงและภาคธุรกิจควรมีบทบาทที่จะสนับสนุนและช่วยเหลือการเกิดประชาสังคมมากกว่าบทบาทเพียงการแสวงหากำไร

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาดูถึงสถานการณ์และบทบาทขององค์กรสาธารณะไทยในสังคมไทย ตลอดจนความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับภาครัฐและภาคธุรกิจ อาจทำให้เห็นภาพของระดับความสัมพันธ์ทั้งในแง่ของการประสานงานร่วมมือกัน และข้อจำกัดที่จะนำไปสู่อุปสรรคในการประสานความสัมพันธ์กันได้

ภาครัฐ ได้เริ่มเห็นถึงคีย์ภาพของภาคเอกชน โดยเฉพาะองค์กรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อทำงานสาธารณะอย่างเช่น การเปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในเชิงนโยบายมากขึ้น แม้ว่าจะมีข้อจำกัดในการเข้ามามีส่วนร่วมในประเด็นหรือกรณีที่ไม่ท้าทายอำนาจมากนัก นอกจากนี้ การที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐบางหน่วยงานเปิดรับแนวคิดการพัฒนาแนวทางใหม่ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน ของหน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นับเป็นจุดเริ่มต้นการประสานความคิดและการทำงานร่วมกัน และอีกส่วนหนึ่งที่ภาครัฐได้แสดงถึงการเปิดรับการทำงานขององค์กรเอกชนคือ การจัดสรรงบประมาณของกระทรวงสาธารณสุข แก่โครงการต่าง ๆ ที่ทางองค์กรพัฒนาเอกชนเสนอขอมา โดยเฉพาะในเรื่องของการป้องกันและควบคุมโรคเอดส์

นอกจากนี้หากภาครัฐสามารถผลักดันให้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานโอกาสที่ประชาชนจะได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็งขึ้นก็จะมีมากขึ้นตามมา กลไกจากทางภาครัฐจะยังคงความสำคัญ ที่จะเป็นผู้สนับสนุนการเกิดประชาสังคมของกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ

ภาคธุรกิจ บทบาทของภาคธุรกิจนั้นอาจเป็นทั้งฝ่ายสนับสนุนการเกิดองค์กรประชาสังคม และทั้งเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมในลักษณะประชาสังคมเอง บทบาทในการเป็นฝ่ายสนับสนุนอาจทำได้โดยเฉพาะด้านเงินทุนแก่โครงการหรือกลุ่ม หรือการจัดตั้งองค์กร หรือสถาบันที่ดำเนินกิจกรรมลักษณะประชาสังคม ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามีการเริ่มต้นบ้างแล้ว ไม่ว่าจะเป็นโครงการ Think-Earth โครงการตามความเชื่อของมูลนิธิสร้างสรรค์ไทย โครงการรักเรารักษ์โลก ของบริษัทสิทธิ์ผลมอเตอร์ มูลนิธิพัฒนาชนบท ของบริษัทในเครือเจริญโภคภัณฑ์ มูลนิธิสื่อสร้างสรรค์ของบริษัทบางจาก สมาคมแนวร่วมภาคธุรกิจด้านภัยเดอส์ เป็นต้น สำหรับบทบาทของภาคธุรกิจในการดำเนินกิจกรรมในลักษณะประชาสังคมนั้น ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมขององค์กรภาคธุรกิจที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาสังคมได้คือ ภาคธุรกิจในส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะบทบาทของหอการค้าจังหวัด ที่มีนักวิชาการอีกทั้งมีแผนนโยบายระดับประเทศที่ผลักดันให้มีความเข้มแข็งขึ้น เพื่อเป็นกลไกสำคัญด้วยหนึ่งในการพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งสามารถเป็นตัวประสานเชื่อมโยงองค์กรธุรกิจในระดับท้องถิ่นด้วยกัน ใน การพัฒนาระดับภูมิภาคด้วย (ເອັກ ແລ້ວຮຽມທັນ, 2539) นอกจากนั้นบทบาทของหอการค้าจังหวัดยังได้รับการสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในงานของจังหวัดด้านอื่น ๆ ด้วย ไม่ได้จำกัดเฉพาะการค้าธุรกิจเท่านั้น ตัวอย่าง เช่น ในการตั้งอนุกรรมการวัฒนธรรมจังหวัด ที่เน้นกิจกรรมด้านวัฒนธรรม พ布ว่าเกื้อหนุนทุกจังหวัดจะมีประธานหอการค้าจังหวัดเป็นหนึ่งในคณะกรรมการด้วย (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540 ข) และงานของนิธิ เอียวครีวิวงศ์ (2536) เกี่ยวกับการท่องเที่ยว บุญบั้งไฟในอีสาน ซึ่งเป็นการศึกษาประเพณีบุญบั้งไฟของจังหวัดยโสธร ที่เปลี่ยนไป โดยนำเสนอดึงความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ค้าเชื้อสายจีนและหอการค้าจังหวัด ภาครัฐและชาวบ้าน โดยพบว่า มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่มีลักษณะของการปรับประเพณีท้องถิ่นในชนบทให้กลายเป็นประเพณีของชุมชนระดับเมือง เป็นการปรับเปลี่ยนโดยกลุ่มต่าง ๆ ในเมืองยโสธร ที่มีทั้งการต่อรอง ประนีประนอม ช่วยเหลือและขัดแย้งจนในที่สุดเป็นงานบุญบั้งไฟที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อตอบสนองความสัมพันธ์ภายในชุมชนของเมือง

ภาคประชาชนหรือสังคม การเกิดกลุ่มหรือองค์กรสาธารณะไทยในสังคมไทย ที่มีพัฒนาการทั้งจำนวนที่เพิ่มและแนวความคิดของกลุ่มและองค์กรที่เติบโตขึ้น อีกทั้งการเกิดกลุ่มหรือเครือข่ายกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการรวมกลุ่มของภาคประชาชนเอง เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการเริ่มก้าวไปสู่การรวมตัวของกลุ่มที่เข้มแข็งขึ้น ประกอบกับการเล็งเห็นความสำคัญของการประสานงานและเชื่อมโยงกลุ่มหรือองค์กรเหล่านั้นด้วยกันและกับภาครัฐและภาคธุรกิจ โดยมีการจัดตั้งตัวกลางประสานงานของกลุ่มหรือองค์กรกิจกรรมที่มีลักษณะทำงานคล้าย ๆ กันทั้งในเรื่องของกลุ่มเป้าหมายหรือเป้าหมายของการดำเนินงาน ทำให้บทบาทของกลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้เริ่มเป็นที่ยอมรับจากภาครัฐและภาคธุรกิจมากขึ้น กิจกรรมหรือโครงการบางอย่างที่กลุ่มหรือองค์กรพัฒนาเอกชน หรือขององค์กรภาคประชาชน จึงได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และภาคธุรกิจตามมาด้วย แม้ว่ากิจกรรมหรือโครงการที่ได้รับสนับสนุนมากเป็นกิจกรรมที่ไม่ต่อต้านอำนาจเจ้าที่ หรือไม่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจ แต่ก็เป็นการเปิดโอกาสให้ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน ได้ก้าวออกมายกมาจากจุดยืนของตนเองที่ไม่สนใจภาคอื่นมาสู่การทำงานในลักษณะของการประสานงานกันมากขึ้น ทั้งนี้ถือว่าเป็นการพัฒนาการที่ดี เพราะเป็นที่ยอมรับ

กันแล้วว่าการประสานงานความสัมพันธ์และความร่วมมือของทั้ง 3 ภาค เป็นสิ่งจำเป็นในการสนับสนุนการสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็ง

ตั้งนี้หากมองในเชิงบวก โอกาสที่จะพัฒนากลุ่มหรือองค์กรทั้งภาครัฐกิจและภาคประชาชนไปสู่การเป็นประชาสังคมที่สมบูรณ์มีความเป็นไปได้ แต่ทั้งนี้ต้องอาศัยเงื่อนไขหลายอย่างโดยเฉพาะการผลักดันที่ทำให้ทั้ง 3 ภาคข้างต้น ได้ก้าวออกจากจุดของตนมากที่สุด และเกิดอุดมการณ์หรือสำนึกร่วมกันอย่างจริงจังที่จะพัฒนาให้เกิดขึ้น จึงเกิดคำถามที่ท้าทายสำหรับการศึกษาในระดับลึกต่อไปทั้ง 3 ภาคจะสามารถร่วมมือประสานงานกันอย่างไร และในระดับไหน เพื่อก่อให้เกิดการสนับสนุนมากกว่าการกีดกันหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาสังคมของแต่ละภาค

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กองทุนพัฒนาห้องถ่ายไทย-แคนาดา. รายงานประจำปี 2528-2529 : กองทุนพัฒนาห้องถ่ายไทย-แคนาดา กับการสนับสนุนองค์การพัฒนาเอกชน. 2529.

กุศล สุนทรธาดา และคณะ. บททวนสถานการณ์และองค์ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กในประเทศไทย. รายงานเสนอต่อสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, กรกฎาคม 2540.

คณะกรรมการวัดนอร์มแห่งชาติ, สำนักงาน. กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ที่เกี่ยวกับสมาคมและมูลนิธิ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัดนอร์มแห่งชาติ, 2538.

คณะกรรมการวัดนอร์มแห่งชาติ, สำนักงาน. ทำเนียบองค์กรเอกชนทั่วประเทศ ปีพ.ศ.2540. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัดนอร์มแห่งชาติ, 2540 ก.

คณะกรรมการวัดนอร์มแห่งชาติ, สำนักงาน. บันทึกวัดนอร์ม 2540. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัดนอร์มแห่งชาติ, 2540 ข.

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. “ภูมินิเวศวัฒนธรรม : ทิศทางใหม่ของการกระจายอำนาจสู่ห้องถ่ายเพื่อระบบニเคนที่ยังคง” ใน ปราชยสาร ฉบับ หัวกะทิ ปีที่ 23 ฉบับที่ 2, มีนาคม, เมษายน 2539 :40:44.

ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล (บรรณาธิการ) . ประชาสังคม : ทรรศนะนักคิดในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

นฤมล ทับจุมพล, ประภาส ปันตอบแต่ง และสมชาย ปรีชาศิลปกุล. “การเคลื่อนไหวของขบวนการประชาชนในชนบทกับการปราบปรามของรัฐ” (ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – ปัจจุบัน.) ใน รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 19 ฉบับที่ 3, 2539 : 50-67.

นาถฤทธิ์ เต่นดวง และวรรณ จารุสมบูรณ์. รายงานการวิจัยเรื่อง บทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนในการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคเอดส์ (ฉบับร่าง) . ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณะ, คณะกรรมการศาสนาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2535.

นิติ เอียวศรีวงศ์. ห้องเกี่ยวนุญบังไฟในอีสาน: บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวไร่โซ่อร ไม่ใช่ชาวไร่โซ่อร รับใช้บุญบังไฟ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2536.

ประเทศไทย วงศ์ คนมีเงินกับการช่วยพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2533.

เพ็ญจันทร์ ประดับมุข. “ประชาสัมคมกับการแพทย์และสาธารณสุขไทย” ใน ประชาสัมคมกับการพัฒนาสุขภาพ: บทวิเคราะห์ทางวิชาการ. สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ (บรรณาธิการ) . กรุงเทพมหานคร:สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2540.

มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม. การบริหาร อพช. ความไม่ผืนที่ต้องเป็นจริง . เอกสารสรุปการสัมมนาผู้บริหารองค์การพัฒนาเอกชน, 12-13 กันยายน 2529.

วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์. “เด็กไทยยุคนิ基ส์.” จุลสารทางเลือกการพัฒนา ฉบับพิเศษ : รายงานคุณภาพการพัฒนา ฉบับปีที่ 7, มกราคม- ธันวาคม, 2532 : 251-255.

วิทูรย์ เพิ่มพงศ์เจริญ.” พัฒนาการทางแนวคิดขององค์การพัฒนาเอกชน : การแสวงหาทางออกในการพัฒนาสังคม.” ใน พัฒนาสังคม : รวมบทความด้านการพัฒนาสังคมขององค์การพัฒนาเอกชน. หนังสือออกเนื่องในงาน “สัปดาห์เผยแพร่องค์การพัฒนาเอกชน”, พฤศจิกายน, 2529.

วิศิษฐ์ วงศิริ. บทบรรณาธิการ: ฐานที่มั่นใหม่ของการกิจการเปลี่ยนแปลงสังคม. ใน ป้าริยาสาร ฉบับ หัวกะทิ, ปีที่ 23 ฉบับที่ 10, กรกฎาคม, สิงหาคม 2539:2-4

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอื่นๆ . ทำเนียบนายองค์กรพัฒนาเอกชนไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ. “ประชาสัมคม: ดุลยภาพใหม่เพื่อสุขภาพ.” ใน ประชาสัมคมกับการพัฒนาสุขภาพ: บทวิเคราะห์ทางวิชาการ. สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ (บรรณาธิการ) . กรุงเทพมหานคร:สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข,2540

เสรี พงศ์พิศ. ค่าทางลิคกับสังคมไทย ตึ้งแต่สมัยพระนารายณ์จนถึงปัจจุบัน. เอกสารวิชาการ หมายเลข 42 เพื่อประกอบการสัมมนา สองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย, 24 ธันวาคม 2525. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. “องค์การเอกชนสาธารณะประโยชน์กับการพัฒนาประเทศ.” จดหมายช่าวประชาคมวิจัย ฉบับที่ 8, กรกฎาคม 2539 : 11-19.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. มองเศรษฐกิจการเมืองไทยผ่านการเคลื่อนไหวของสมาคมธุรกิจ. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตย และการพัฒนา, 2539.

อนุชาติ พวงสำลี (บรรณาธิการ) . ห้องถินของเรa : ทำเมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน. หนังสือประกอบการจัดงานเวทีสิ่งแวดล้อมไทย 39, 3-5 มกราคม 2540.

ภาษาอังกฤษ

- Amara Pongsapich. "Nongovernmental Organizations in Thailand." In ***Emerging Civil Society in Asia Pacific Community***, Tadashi Yamamoto (editor) . 1994a.
- Amara Pongsapich " Philanthropy in Thailand." In ***Emerging Civil Society in Asia Pacific Community***, Tadashi Yamamoto (editor) . 1994b.
- Rapin Eiamlapa. ***People's Participation and the State : A Study of the Role of Non-Government Organizations (NGOs) in the Thai Development Process.*** Thesis submitted for the degree of Master of Arts (Asian Studies) , Australian National University, 1990.
- Yamamoto, Tadashi. "Integrative Report." In ***Emerging Civil Society in Asia Pacific Community***. Tadashi Yamamoto (editor) . 1994.